

STICHTING PENSIOENFONDS NEG NEDERLAND

JAARVERSLAG 2016

1 INHOUD

1	INHOUD.....	2
2	KENGETALLEN EN KERNCIJFERS.....	3
2.1	MEERJARENOVERZICHT VAN KENGETALLEN EN KERNCIJFERS	3
2.2	TOELICHTING OP DOEL EN FUNCTIE MEERJARENOVERZICHT	4
3	VERSLAG VAN HET BESTUUR	5
3.1	PROFIEL	5
3.2	MISSIE	5
3.3	(TOEKOMST)VISIE.....	5
3.4	STRATEGIE	6
3.5	ORGANISATIE	7
3.6	VERSLAG VAN DE VISITATIECOMMISSIE	11
3.7	VERSLAG VAN HET VERANTWOORDINGSORGAAN.....	15
3.8	VERSLAG VAN HET BESTUUR.....	16
3.9	FINANCIËLE PARAGRAAF	25
3.10	BELEGGINGENPARAGRAAF	30
3.11	PENSIOENPARAGRAAF	40
3.12	ACTUARIËLE PARAGRAAF	42
3.13	RISICOPARAGRAAF	46
3.14	TOEKOMSTPARAGRAAF	51
4	JAARREKENING.....	54
4.1	BALANS PER 31 DECEMBER 2016.....	54
4.2	STAAT VAN BATEN EN LASTEN OVER 2016	56
4.3	BESTEMMING VAN HET SALDO VAN BATEN EN LASTEN.....	57
4.4	KASSTROOMOVERZICHT OVER 2016	58
4.5	TOELICHTING BEHORENDE TOT DE JAARREKENING	59
4.5.1	INLEIDING	59
4.5.2	OVEREENSTEMMINGSVERKLARING	59
4.5.3	GRONDSLAGEN VOOR DE WAARDERING	59
4.5.4	GRONDSLAGEN VOOR DE RESULTAATBEPALING	65
4.5.5	GRONDSLAGEN KASSTROOMOVERZICHT	67
4.5.6	TOELICHTING OP DE BALANS	68
4.5.7	RISICOBEHEER EN DERIVATEN.....	77
4.5.8	NIET IN DE BALANS OPGENOMEN ACTIVA EN VERPLICHTINGEN	85
4.5.9	VERBONDEN PARTIJEN	85
4.5.10	TOELICHTING OP DE STAAT VAN BATEN EN LASTEN.....	86
4.5.11	BELASTINGEN	92
4.5.12	STATUTAIRE REGELING OMTRENT DE BESTEMMING VAN HET SALDO VAN BATEN EN LASTEN	92
4.5.13	VERWACHTE WIJZIGINGEN IN HET KOMEND JAAR.....	92
5	OVERIGE GEGEVENS.....	94
5.1	ACTUARIËLE VERKLARING	94
5.2	CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT	96

2 KENGETALLEN EN KERNCIJFERS

2.1 Meerjarenoverzicht van kengetallen en kerncijfers

	2016	2015	2014	2013	2012
Deelnemers					
Deelnemers	499	509	525	557	621
Gewezen deelnemers	448	417	423	430	392
Pensioengerechtigden	<u>492</u>	<u>484</u>	<u>475</u>	<u>437</u>	<u>383</u>
Totaal aantal deelnemers	1.439	1.410	1.423	1.424	1.396
Ouderdomspensioen	338	335	321	297	277
Partnerpensioen	128	120	117	109	94
Arbeidsongeschiktheidspensioen	17	20	23	15	-
Wezenpensioen	<u>9</u>	<u>9</u>	<u>14</u>	<u>16</u>	<u>12</u>
Totaal pensioengerechtigden	492	484	475	437	383
<i>Bedragen in €*1.000</i>					
Pensioenuitvoering					
Feitelijke premie ¹	3.630	2.906	3.156	4.328	5.995
Kostendeekkende premie	4.977	4.717	4.196	5.041	6.640
Gedempte premie	3.072	2.449	2.739	3.087	4.160
Pensioenuitvoeringskosten	26	19	20	25	10
Uitvoeringskosten per deelnemer ²	26	19	21	25	10
Ouderdomspensioen	4.668	4.449	4.034	3.860	3.760
Tijdelijk ouderdomspensioen	-	-	65	-	-
Ongehuwdenpensioen	56	54	52	53	76
Partnerpensioen	1.013	924	904	848	814
Wezenpensioen	26	28	37	38	29
Afkopen	10	3	9	-	3
Arbeidsongeschiktheidspensioen	<u>55</u>	<u>70</u>	<u>63</u>	<u>81</u>	<u>77</u>
Totaal pensioenuitkeringen	5.828	5.528	5.164	4.880	4.759
Saldo overdracht van rechten	-	-16	-617	-	-
Vermogenssituatie en solvabiliteit					
Aanwezig vermogen	244.016	233.365	229.579	207.593	178.714
Technische voorzieningen	257.810	238.935	230.774	194.368	200.681
Minimaal vereist eigen vermogen	10.504	9.715	9.353	7.969	8.228
Vereist vermogen	60.470	57.265	44.996	43.468	43.189
Beleidsdekkingsgraad	88,8%	96,5%	104,0%	-	-
Aanwezige dekkingsgraad	94,6%	97,7%	99,5%	106,8%	89,1%
Vereiste dekkingsgraad	123,6%	124,0%	119,5%	122,4%	121,5%
Reële dekkingsgraad	72,8%	77,7%	-	-	-

¹ Zie voor een toelichting op de feitelijke -, gedempte en kostendeekkende premie paragraaf 3.10.

² Het aantal deelnemers is hierbij de som van de actieve en gepensioneerde deelnemers overeenkomstig de aanbevelingen Uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie. Het bedrag is in euro's.

	2016	2015	2014	2013	2012
Beleggingsportefeuille					
Zakelijke waarden	124.794	115.313	121.446	105.221	88.214
Vastrentende waarden	122.134	119.320	113.752	103.242	88.866
Overige beleggingen	-	-	400	-	-
Hedgecontracten	<u>-2.441</u>	<u>-1.612</u>	<u>-3.383</u>	<u>2.026</u>	<u>1.687</u>
Totaal beleggingen	244.487	233.021	232.215	210.489	178.767
Beleggingsopbrengsten	12.978	6.708	24.763	29.022	22.346
Beleggingsperformance					
Beleggingsrendement	5,78%	2,80%	11,8%	16,3%	14,3%
Beleggingsrendement afgelopen 5 jr. ³	9,50%	8,26%	8,80%	9,44%	3,79%
Kosten vermogensbeheer in % van gem. vermogen	0,46%	0,47%	0,43%	-	-
TV actieven als % van totale TV	45%	47%	42%	42%	50%

2.2 Toelichting op doel en functie meerjarenoverzicht

Het doel van het meerjarenoverzicht is inzicht te geven in de belangrijkste kengetallen en kerncijfers over de afgelopen vijf jaar.

De dekkingsgraad is het quotiënt van het pensioenvermogen en de voorziening pensioenverplichtingen.

De performancecijfers zijn voor aftrek management- en custodiankosten.

³ Meetkundig gemiddelde.

3 VERSLAG VAN HET BESTUUR

3.1 Profiel

Stichting Pensioenfonds NEG Nederland, statutair gevestigd te Hoogezand is opgericht op 5 december 1990. Door een statutenwijziging op 12 december 2016 is de naamgeving gewijzigd in Stichting pensioenfonds NEG Nederland. De stichting is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 41015062. Het fonds is een ondernemingspensioenfonds.

Het fonds heeft tot doel uitvoering te geven aan de pensioenreglementen zoals die gelden voor de aangesloten ondernemingen. In verband met de overname van PPG Industries Fiber Glass B.V. door Nippon Electric Glass co, Ltd, Japan per oktober 2016 voert het Fonds vanaf 1 januari 2017 de pensioenregeling uit van Electric Glass Fiber NL B.V. en PPG Industries Chemicals B.V. De werknemers van PPG Industries Netherlands hebben vanaf die datum de status van gewezen deelnemers.

Hiertoe wordt voor de aangesloten werkgevers en 1.439 deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden EUR 244 miljoen vermogen belegd.

3.2 Missie

Als pensioenbestuur streven wij ernaar om de pensioenen voor onze deelnemers zo goed mogelijk en zonder winst oogmerk te verzorgen. Kwaliteitsgericht en kostenbewust handelen zijn hierbij leidend. Onze deelnemers staan centraal in ons denken en doen.

We houden ons hierbij aan de afspraken die wij gemaakt hebben in het pensioenreglement en de uitvoeringsovereenkomst. We communiceren hierover op een heldere en transparante wijze met onze deelnemers.

Onze visie op de pensioenorganisatie leidt ons naar een kwalitatief hoogwaardige, kostenbewuste, transparante en duurzame pensioenorganisatie. Pensioenfondsbestuur en uitvoeringsorganisatie werken naadloos samen.

3.3 (Toekomst)visie

Ons fonds is met het huidige bestuursmodel op zijn taak berekend. Hierbij heeft het fondsbestuur een groot aantal activiteiten uitbesteed, waarbij het de regie stevig in handen heeft en het, door de rol van de externe adviseurs die de commissies ondersteunen, over voldoende countervailing power beschikt.

De pensioenorganisatie heeft twee belangrijke taken: pensioenbeheer en vermogensbeheer. Ten aanzien van het pensioenbeheer wordt opgemerkt dat dit specialistisch werk het beste kan worden uitbesteed. Een SLA met regelmatige rapportage en onafhankelijke auditing zorgt ervoor dat de kwaliteit van de data gewaarborgd is en blijft. Vervolgens zijn alle processen zodanig

ingericht dat een betrouwbare en efficiënte uitvoering controleerbaar plaatsvindt. Tevens wordt gestreefd naar een moderne, open en transparante relatie met de deelnemers.

Ten aanzien van vermogensbeheer stuurt het bestuur middels een "zacht dynamisch beleid". De beleggingsovertuigingen van het bestuur zijn leidend voor de wijze waarop het vermogen wordt beheerd. Hierbij worden risico en rendement beschouwd als onlosmakelijk met elkaar verbonden. Vanuit de bestaande beleggingsovertuigingen wordt gezocht naar het voeren van een stabiel beleggingsbeleid, waarbij getracht wordt grote verschuivingen te vermijden. Hierbij wordt gestreefd naar een maximaal, maar realistisch rendement, om zo goed als mogelijk het toekomstig toekennen van toeslagen te waarborgen, waarbij wordt ingezet op het vermijden van extreme risico's op kortingen. Het bestuur streeft hierbij om de kosten minimaal te houden.

Pensioen is een zeer belangrijke en kostbare arbeidsvoorwaarde die de werkgever aanbiedt. Dit rechtvaardigt de huidige betrokkenheid van de werkgever bij het pensioenfonds. Affiniteit met de onderneming heeft een meerwaarde voor de betrokken bestuurders bij het pensioenfonds.

Het bestuur van het fonds is van mening dat de omvang van het deelnemersbestand in combinatie met de ontwikkelingen op het gebied van wet- en regelgeving en de ontwikkelingen bij de sponsor voorsnog voldoende grond bieden om zelfstandig voort te bestaan met het huidige bestuursmodel als basis. Daarbij kijkt het fonds actief naar de ontwikkeling van nieuwe pensioenproducten en initiatieven in de sector. Er bestaat voorsnog geen noodzaak om actief aan te sturen op consolidatie. Volgens het bestuur geldt: "Size is not the issue".

Wel staat het fonds ervoor open om samenwerkingsvormen te onderzoeken met fondsen met vergelijkbare regelingen.

Het fonds stelt zich hierbij uitdrukkelijk op het standpunt dat voor welke vorm van consolidatie dan ook sprake moet zijn van bewezen meerwaarde, bijvoorbeeld omdat de uitvoeringskosten per deelnemer dalen of de vermogensbeheer kosten vanwege schaalvoordelen omlaag kunnen.

3.4 Strategie

Het Bestuur geeft op de volgende wijze invulling aan de realisering van de missie:

- ✓ Een evenwichtig en zorgvuldig vormgegeven beleid
- ✓ Risico's worden afgewogen en adequaat gemanaged
- ✓ Processen zijn goed en adequaat ingericht
- ✓ Processen worden op beheerste wijze doorlopen en vastgelegd
- ✓ Voorlichting en informatie zijn begrijpelijk
- ✓ Communicatie aan alle betrokkenen is duidelijk en relevant.

Om de missie zoveel mogelijk waar te kunnen maken moeten door het Pensioenfonds risico's worden genomen. Deze risico's moeten in lijn zijn met de missie.

- Het Bestuur vermijdt daarom risico's die de stabiliteit en soliditeit van het Pensioenfonds bedreigen en/of de vertrouwensrelatie met de deelnemers kunnen schaden.
- Het Bestuur neemt alleen risico's die ze begrijpt.
- De risico's, waarvan wordt verondersteld dat zij op positieve wijze kunnen bijdragen aan de financiële situatie van het Pensioenfonds (zoals sommige beleggingsrisico's), worden regelmatig in kaart gebracht, gemeten, beoordeeld en waar nodig tot voorbedachte proporties gereduceerd;
- Operationele risico's, vooral samenhangend met de bedrijfsvoering van het Pensioenfonds en haar leveranciers, worden eveneens regelmatig in kaart gebracht, gemonitord, beoordeeld en gemitigeerd, dan wel tot verantwoord geachte proporties teruggebracht.

3.5 Organisatie

Bestuur

De samenstelling van het bestuur is per 31 december 2016 als volgt:

Naam	Geboorte jaar	Functie	Vertegenwoordiging	Lid sinds	Einde zittingsduur
Ir. G.J. Burger	1956	Voorzitter	Werkgever	2000	2017
H. Jongejan	1958	Secretaris	Werkgever	2016	2020
Ing. F.K. van Heuvelen	1956		Werknemers	2011	2018
Mw. Drs. F.J. Huisman	1960		Werkgever	2009	2020
Drs. P.C. van den Berg	1950		Pensioengerechtigden	2016	2020
Ir. P.J.C. Schimmel	1956		Werknemers	2005	2020

De heer R. Jongejan en de heer W. Niewold hebben in 2016 hun functie neergelegd en zijn opgevolgd door de heren H. Jongejan en P.C van den Berg. Op 23 mei 2016 heeft DNB ingestemd met de benoeming van de heer H. Jongejan en op 6 juni 2016 heeft DNB ingestemd met de benoeming van de heer P.C. van den Berg. De heer H. Jongejan vervangt de heer R. Jongejan als secretaris in het bestuur.

Voor de bestuursleden Drs. F.J. Huisman en Ir. P.J.C. Schimmel eindigde hun zittingstermijn. Beide bestuursleden hebben aangegeven zich voor een nieuwe termijn beschikbaar te stellen. Het bestuur heeft unaniem besloten deze twee leden te herbenoemen voor een periode van 4 jaar.

Het bestuur van het fonds heeft de dagelijkse uitvoering van de werkzaamheden uitbesteed aan een uitvoeringsorganisatie te weten Appel Pensioenuitvoering B.V. Deze werkzaamheden betreffen financiële administratie, pensioenadministratie en bestuursondersteuning. Het vermogensbeheer is uitbesteed aan BlackRock Advisors. Uitgangspunt is dat het bestuur, conform

de eisen van de Pensioenwet, verantwoordelijk is en blijft voor de juiste uitvoering van de uitbestede taken.

Dagelijks bestuur

Het dagelijks bestuur bestaat uit de voorzitter en de secretaris. Alle operationele besluiten worden via het bestuurssecretariaat voorgelegd aan het bestuur. Het bestuur heeft bevoegdheden conform de statuten en reglementen van het fonds, overeenkomstig de vastlegging in de actuariële en bedrijfstechnische nota (ABTN).

Verantwoordingsorgaan

Het VO vertegenwoordigt alle belanghebbenden van het fonds. Uitgangspunt in het handelen van ieder individueel lid van het VO en het VO als geheel is dat hij/zij handelt in het belang van alle belanghebbenden van het fonds, rekening houdend met de korte- en langetermijneffecten van maatregelen.

Het VO bewaakt of het bestuur de uitvoeringsovereenkomst en het pensioenreglement juist uitvoert. Het VO bewaakt eveneens de evenwichtige belangenbehartiging van de verschillende belanghebbenden door het bestuur. Het VO doet verslag van zijn bevindingen in deze jaarrekening.

Het verantwoordingsorgaan is per 31 december 2016 als volgt samengesteld:

Naam	Geboorte jaar	Functie	Vertegenwoordiging	Lid sinds	Einde zittingsduur
Drs. H.G. Hemmes	1946	Voorzitter	Pensioengerechtigden	2012	2018
Ir. R.E. Mulder	1955	Secretaris	Werknemers	2009	2018
Mw. S. Stock	1980		Werkgever	2016	2020
Drs. E.J. Veenstra	1975		Werkgever	2014	2017
Ir. A.J.M. Arkema	1971		Werknemers	2014	2017
D. Baar	1948		Pensioengerechtigden	2014	2017

De heer H. Jongejan is per 1 juni 2016 afgetreden uit het verantwoordingsorgaan en toegetreden tot het bestuur. De heer H. Jongejan is opgevolgd door mevrouw S. Stock.

Het verantwoordingsorgaan geeft aan de hand van het jaarverslag, de bevindingen van het interne toezicht en andere stukken een oordeel over het handelen van het bestuur en over de beleidskeuzes voor de toekomst, met als belangrijkste aandachtspunt de evenwichtige afweging tussen de belangen van alle stakeholders.

Intern toezicht

Het interne toezicht wordt uitgevoerd door de visitatiecommissie (VCHolland). Het intern toezichtorgaan heeft als taak toezicht te houden op het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken in het pensioenfonds. Het orgaan onderhoudt een actieve dialoog met het

bestuur. Het is belast met het toezien op een adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur. De visitatiecommissie legt verantwoording af over de uitvoering van de taken aan het verantwoordingsorgaan en de werkgever. Het interne toezicht betreft in zijn toezicht de naleving door het fonds van normen in de Code Pensioenfondsen.

Met VCHolland is een contract afgesloten voor een driejarige visitatiecyclus waarbij de eerste visitatie in deze cyclus de over 2016 uitgevoerde algehele visitatie bevat. Bij de twee volgende, jaarlijkse visitaties bouwt VCHolland verder op de bevindingen en aanbevelingen die naar voren zijn gekomen in die algehele visitatie, rekening houdend met de invloed van externe en interne ontwikkelingen op het Fonds in de periode daarna.

De visitatiecommissie bestaat uit drie onafhankelijke leden van VCHolland, te weten:

Naam	Geboorte jaar	Functie	Lid sinds	Einde zittingsduur
Mw. H. Polee	1959	Voorzitter	2016	2018
D. Nagtegaal	1950	Lid	2013	2018
H. Hanneman	1943	Lid	2016	2018

Uitvoering, uitbesteding en kosten

Met uitvoeringsorganisatie Appel Pensioenuitvoering BV is een service level agreement (SLA) afgesloten. De werkzaamheden betreffen financiële administratie, pensioenadministratie en bestuursondersteuning. Het vermogensbeheer is ondergebracht bij BlackRock Advisors.

Met de uitvoerder en de vermogensbeheerder zijn concrete afspraken rondom vergoedingen gemaakt. De prestatiebeloningen in de contracten zijn zodanig dat de partijen niet worden aangemoedigd om meer risico te nemen dan het bestuur aanvaardbaar acht. In het bestuursverslag doet het bestuur verslag van de kosten van uitbesteding.

Het bestuur voert periodiek overleg met de uitvoerder en vermogensbeheerder(s) over de kwaliteit van de uitvoering. Beide organisaties verstrekken jaarlijks een interne beheersingsrapportage (ISAE 3000/3402) die door het bestuur jaarlijks wordt geanalyseerd en met de organisatie wordt besproken.

Het bestuur heeft voor het toezicht op de vermogensbeheerder met een service level agreement en rapportage een maatregel getroffen om toezicht te kunnen uitoefenen op de activiteiten van de vermogensbeheerder. Ook de periodieke beleggingsrapportages en risicorapportage zijn instrumenten waarmee het bestuur toezicht houdt op de vermogensbeheerder. Hierbij is met name het monitoren van het beleggen binnen de mandaten van het bestuur van belang. Bovendien wordt hierbij aandacht gegeven aan de aard, juiste interpretatie en uitvoering van beleggingen in lijn met de uitkomsten van de ALM-studie zoals die door het bestuur periodiek wordt gemaakt en/of herijkt.

Compliance officer

Mevrouw M.F. van Lubek is als compliance officer van het fonds benoemd.

De voornaamste taken van de compliance officer omvatten:

✓ Onafhankelijk toezicht op de naleving van de gedragscode.

De taken leiden onder meer tot het toetsen van de naleving van wet- en regelgeving met betrekking tot onder andere koersgevoelige informatie en privé-effectentransacties door het bestuur en de medewerkers van het pensioenfonds.

De compliance officer heeft een rapport over 2016 opgesteld. Hier zijn geen bijzonderheden uit gebleken.

Externe ondersteuning

Het fonds wordt bijgestaan door de volgende externe deskundigen:

Functie	Externe partij
Accountant	Mazars Paardekooper Hoffman Accountants N.V. te Rotterdam
Administrateur	Appel Pensioenuitvoering B.V. te Almere
Adviserend actuaris	Willis Towers Watson Netherlands B.V. te Amstelveen
Certificerend actuaris	Triple A Risk Finance Certification B.V. te Amsterdam
Vermogensbeheerder	BlackRock Advisors (UK) Limited
Custodian	Bank New York Mellon

3.6 Verslag van de visitatiecommissie

1. Inleiding

Het bestuur heeft VCHolland en daarmee de leden van de visitatiecommissie (VC) de opdracht gegeven tot uitvoering van een jaarlijkse visitatie bij het Fonds in het kader van een driejaarscyclus van visitaties zoals met het Fonds overeengekomen. De onderhavige visitatie is de eerste visitatie in de cyclus.

De VC heeft tot (wettelijke) taak toezicht te houden op (de totstandkoming van) het beleid van het bestuur en op de algemene zaken in het Fonds.

De VC is ten minste belast met het toezien op een adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur en legt verantwoording af over de uitvoering van de taken aan het verantwoordingsorgaan en de werkgever en in het jaarverslag.

Het intern toezicht vervult zijn taak zodanig dat het bijdraagt aan het effectief en slagvaardig functioneren van het Fonds en aan een beheerste en integere bedrijfsvoering.

VCHolland heeft voor de uitvoering van visitaties een werkwijze ontwikkeld die uiteindelijk uitmondt in een rapportage over de bevindingen en het oordeel van de VC. De visitatieperiode is aangevangen op 1 november 2016 en is gebaseerd op de tot 9 december 2016 beschikbaar gestelde informatie.

2. Oordeel/Bevindingen

In februari 2016 is een on-site onderzoek door DNB uitgevoerd naar de kernoorzaken van de huidige financiële positie van het Fonds. In dit onderzoek heeft nader onderzoek plaatsgevonden naar de inrichting van de beleggingscyclus, de opzet en werking van het financieel crisisplan en de aanwezigheid van een financieel onderbouwde toekomststrategie. Op 12 mei 2016 heeft DNB haar definitieve rapport uitgebracht waarin een aanzienlijk aantal bevindingen is opgenomen. Op 14 juni 2016 heeft DNB aan het Fonds laten weten welke acties zij van het Fonds verwacht en op welke termijn. Het Fonds heeft vervolgens de door DNB gewenste acties opgenomen op de bij de notulen van de bestuursvergadering behorende actielijst en een externe adviseur aangezocht om haar bij de implementatie en strategische gedachtevorming te ondersteunen. Daarnaast heeft de VC geconstateerd dat het Fonds actief is in het aanpassen van diverse documenten zoals de ABTN en deskundige versterking op het gebied van beleggingsbeleid heeft aangetrokken. Over het ervaren gebrek aan urgentie in de opvolging van de bevindingen van DNB heeft de VC kritische opmerkingen in het rapport opgenomen. Aangezien echter de scope en diepgang van een visitatie anders is dan van een on-site onderzoek en ook om onnodige doublures te voorkomen, heeft de VC zich geen oordeel gevormd over de bevindingen van DNB, noch over de (inhoudelijke) reactie hierop van het Fonds. De VC is van mening dat het Fonds de op basis van de bevindingen nog te implementeren verbeteringen met een 'sense of urgency' ter hand dient te nemen zodanig dat aan alle wettelijke bepalingen wordt voldaan.

Samenvattend oordeel:

a. Follow up vorige visitatie

Het Fonds heeft de aanbevelingen uit de vorige visitatie voldoende zorgvuldig afgewogen en uitgelegd. Er is ruimte voor verbetering ten aanzien van het gestructureerd vastleggen en de voortgang bewaken van de actiepunten die uit aanbevelingen voortvloeien. De VC beveelt aan de rapportage met het VO te bespreken.

b. Algemene gang van zaken

Het Fonds volgt op een voldoende wijze de ontwikkelingen in wet- en regelgeving, binnen het Fonds en in de omgevingsfactoren. Er wordt voldoende aandacht besteed aan de dialoog met belanghebbende partijen en de continuïteit van het Fonds. De VC doet wel de aanbeveling op korte termijn een kwetsbaarheidsanalyse met aandacht voor de toekomstbestendigheid van het Fonds op te stellen, waarvan de beperkte looptijd van de uitvoeringsovereenkomst deel moet uitmaken en de communicatie van het pensioenresultaat aan deelnemers op te pakken. De VC is voorts van oordeel dat het proces dat moet waarborgen dat alle verplichte onderwerpen in het bestuursverslag worden geraakt, moet worden aangescherpt.

c. Governance

Het Fonds heeft de organisatie zodanig ingericht dat er sprake kan zijn van een beheerste en integere bedrijfsvoering. De VC constateert echter dat de feitelijke situatie van de fondsorganen niet in overeenstemming is met het organogram in de ABTN en vraagt hiervoor uw aandacht. De bestaande governance structuur maakt in principe een goede aansturing van het Fonds mogelijk. Verwezen wordt echter naar hetgeen hierboven wordt gesteld met betrekking tot de bevindingen van het on-site onderzoek door DNB. Daarenboven doet de VC enkele aanbevelingen om te komen tot een verbeterde naleving van de Code Pensioenfondsen. De VC acht het daarbij van belang dat de analyse op naleving met enige regelmaat wordt herhaald, waarbij rekening wordt gehouden met opgedane ervaringen, ontwikkelingen en bevindingen (waaronder het ontbreken van een verantwoording omtrent bereiken gestelde doelen in het jaarverslag 2015) en afwijkingen gemotiveerd worden vastgelegd. Bovendien doet de VC aanbevelingen met betrekking tot de documentatie rond alle overwegingen rondom de opdrachtaanvaarding door het Fonds, vastlegging van het overleg met sociale partners, verbetering in de vastlegging van de onderbouwing van bestuursbesluiten met oog voor de evenwichtige belangenafweging en het opstellen van een gestructureerd besluitvormingsproces. Aan het formele vastleggingstraject wordt in z'n algemeenheid bij het Fonds te weinig aandacht besteed. Het is van belang achteraf inzicht te hebben in de overwegingen om tot bepaalde besluiten te komen en de mogelijke beleidsalternatieven. De VC wijst voorts op het belang van een actuele en regelmatig door het bestuur behandelde integrale risico-analyse. De VC beveelt aan het verantwoordingsorgaan tijdig om advies te vragen over vorm en inrichting van intern toezicht. Tevens beveelt de VC aan het functioneren van de uitbestedingsrelaties, waaronder externe accountant en actuaris jaarlijks (voor het eerst in 2017) te evalueren en de uitkomsten vast te leggen. Ten slotte mist de VC ten

aanzien van de opvolging van zowel de bevindingen van DNB als de aanbevelingen van certificerend actuaris en externe account een 'sense of urgency' en doet een aanbeveling ter zake.

d. Geschiktheid

Het geschiktheidsplan van het Fonds houdt op adequate wijze rekening met de van toepassing zijnde wet- en regelgeving met betrekking tot het vereiste niveau van deskundigheid/geschiktheid van bestuur en VO.

De visitatiecommissie is evenwel van oordeel dat het beleid binnen het Fonds (mede) bepaald wordt door personen die te kort schieten in 'geschiktheid' met name op het onderdeel 'professioneel gedrag' voor het besturen van een pensioenfonds. De visitatiecommissie doet aanbevelingen met betrekking tot het vergen van meer tijd, aandacht en pro-activiteit van bestuurders, het zekerstellen van de bestuurlijke continuïteit en de zelfevaluatie van het functioneren van het bestuur. Voorts beveelt de visitatiecommissie aan de opleiding van het VO naar het vereiste geschiktheidsniveau op korte termijn in gang te zetten, de afspraken met betrekking tot de voorzieningen voor het VO schriftelijk vast te leggen en het programma voor permanente educatie daadwerkelijk ten uitvoer te brengen.

e. Beleggingen

De visitatiecommissie verwijst hiervoor naar hetgeen hiervoor is gesteld omtrent het on-site onderzoek van DNB en de opvolging daarvan. Daarnaast concludeert de visitatiecommissie dat het beleggingsbeleid nog niet geïmplementeerd is en het bestuur deze positie onderkent. De visitatiecommissie doet aanbevelingen met betrekking tot het vastleggen van het gevolgde proces in de ABTN en evaluatie daarvan in 2017, en evaluatie en monitoring van het met Willis Towers Watson gevolgde proces in 2017. Een beleid met betrekking tot maatschappelijk verantwoord beleggen kent het Fonds nog niet. De visitatiecommissie beveelt voorts aan bij de evaluatie van de uitbesteding een externe partij te betrekken.

f. Risico's

Naar aanleiding van het on-site onderzoek van DNB heeft het Fonds tot diverse acties besloten op het gebied van financieel risicomanagement. De visitatiecommissie is daarbij van oordeel dat ten tijde van de visitatie nog geen sprake was van een voldoende niveau van het risicobeheer van het Fonds. Om aan de normen te voldoen zijn nog diverse acties van het bestuur nodig. De visitatiecommissie doet aanbevelingen op het gebied van het Integraal Risicomanagement proces, de structurele en periodieke monitoring daarvan, de (periodieke) beoordeling van de FIRM-risico's en de SIRA. Bovendien doet de visitatiecommissie aanbevelingen met betrekking tot het uitbestedingsbeleid en de beoordeling van de ISAE-rapportages. De visitatiecommissie acht het daarbij van belang dat het Fonds de overige aanbevelingen van DNB op korte termijn opvolgt.

g. Communicatie

Aan alle wettelijke vereisten met betrekking tot het communicatiebeleid voldoet het Fonds nog niet. Zo is het communicatieplan nog niet uitgewerkt en wordt de effectiviteit van de communicatie niet regelmatig getoetst. De visitatiecommissie beveelt aan hiervoor externe

expertise in te huren. De website van het Fonds functioneert nog niet, waardoor communicatie slechts beperkt mogelijk is. De visitatiecommissie beveelt aan dit snel op te lossen.

De visitatiecommissie

Henk Hanneman

Dries Nagtegaal

Herma Polee

Reactie van het bestuur

Het bestuur heeft na het rapport van de DNB (juni 2016) hard gewerkt om de aangegeven verbeterpunten op te lossen en stelt vast dat hierin grote voortuitgang is geboekt.

Het bestuur heeft het rapport van de visitatiecommissie (begin januari 2017) ter harte genomen en heeft er inzet van gemaakt de aanbevelingen van de visitatiecommissie in 2017 te implementeren. Het bestuur heeft op diverse onderdelen hierin al stappen gezet. Onderdelen die zijn opgepakt of reeds afgerond zijn:

- ✓ Jaarlijks vindt een overleg plaats tussen de pensioenuitvoerder en de accountant om te waarborgen dat alle verplichte onderwerpen in het bestuursverslag worden opgenomen;
- ✓ In de ABTN van mei 2017 is het organogram aangepast aan de feitelijke situatie;
- ✓ De formele opdrachtaanvaarding van de pensioenregeling is wel degelijk in een separaat document vastgelegd. Daarnaast zijn er aanvullende afspraken via mail vastgelegd;
- ✓ Het diversiteitsbeleid is opgesteld en goedgekeurd tijdens de bestuursvergadering van 16 maart 2017;
- ✓ Afwijkingen ten opzichte van de Code Pensioenfondsen zijn in het jaarverslag opgenomen en gemotiveerd;
- ✓ Het bestuur is begonnen om meer structuur aan te brengen in de besluitvorming en de vastlegging hiervan;
- ✓ In de tweede helft van 2017 zal het functioneren van de verschillende uitbestedingsrelaties voor het eerst worden geëvalueerd;
- ✓ Er is informatie opgevraagd voor de geschiktheidsopleiding A voor de leden van het verantwoordingsorgaan, zodat zij in de tweede helft van 2017 een opleiding kunnen volgen;
- ✓ De zelfevaluatie van het functioneren van het bestuur is in het jaarplan 2017 opgenomen.

3.7 Verslag van het verantwoordingsorgaan

Het verantwoordingsorgaan dat is ingesteld in 2009, heeft in het kader van haar taakuitoefening kennis genomen van het jaarverslag en de jaarrekening 2016 van de Stichting Pensioenfonds NEG Nederland.

- ✓ Wij vinden dat het bestuur afdoende informatie aan het verantwoordingsorgaan heeft verstrekt om zich een oordeel te kunnen vormen;
- ✓ Wij hebben geconstateerd dat het bestuur in het algemeen een zeer kundige, constructieve en serieuze indruk heeft gemaakt en dito heeft gehandeld inzake het fonds;
- ✓ Het bestuur is er volgens het verantwoordingsorgaan voldoende in geslaagd de principes voor goed pensioenbestuur te vertalen naar het fonds;
- ✓ Het handelen van het bestuur in 2016 is volgens ons in overeenstemming met de statuten, reglementen en wetgeving;
- ✓ Het bestuur heeft in 2016 naar onze mening een consistent beleid gevoerd, waarbij de belangen van alle betrokkenen afgewogen en gewaarborgd zijn;
- ✓ Het bestuur heeft het verantwoordingsorgaan voldoende geïnformeerd over de resultaten en de genomen acties betreffende het onderzoek van de DNB;
- ✓ Het verantwoordingsorgaan is aanwezig geweest bij de bespreking van de resultaten van de Visitatiecommissie.

Betreffende het toekomstige beleid zijn wij er van overtuigd dat het bestuur op een kundige en constructieve wijze samen met externe deskundigen zorg zal dragen voor een goede uitvoering van het herstelplan dat door de verminderde financiële positie van het fonds ten gevolge van de wereldwijde kredietcrisis is opgesteld.

Tot slot wil het verantwoordingsorgaan haar waardering en instemming uitspreken over het gevoerde bestuursbeleid in het jaar 2016 en spreken tevens de wens uit dat deze lijn in de toekomst wordt voortgezet.

Reactie van het bestuur

Met het Verantwoordingsorgaan is uitvoerig van gedachten gewisseld over het jaarverslag 2016. Het bestuur heeft kennis genomen van het oordeel van het Verantwoordingsorgaan en dankt het Verantwoordingsorgaan voor de waardering van het bestuursbeleid over 2016.

3.8 Verslag van het bestuur

Hoofdpijnen

Begin 2016 heeft een DNB on-site onderzoek plaatsgevonden. Doel van het onderzoek was om de kernoorzaken te onderzoeken van de financiële positie. Het belangrijkste onderwerp in het verslagjaar was de opvolging van de bevindingen van het on-site onderzoek.

Beleggingsbeleid

DNB geeft in haar bevindingen aan dat de beleggingscyclus en de daarbij behorende procedures, monitoring en evaluatie een herziening behoeft.

Om inzicht te krijgen in de risico's van het fonds en de potentiële gevolgen daarvan voor de financiële opzet heeft het bestuur een uitvoerige ALM studie laten uitvoeren met de volgende doelstellingen:

- ✓ Vaststelling van de risicohouding (risico versus ambitie);
 - ✓ samenstelling van de belegging mix;
 - ✓ vaststelling van het rentebeleid;
- ✓ Onderbouwing van het beleggingsbeleid;
 - ✓ onderbouwing van de keuze van de verschillende beleggingscategorieën;
 - ✓ onderbouwing van de keuze om het renterisico wel of niet (beperkt) af te dekken;
- ✓ De kans en omvang van rechtenkortingen;
- ✓ In kaart brengen van scenario-analyses mbt de impact van neerwaartse risico's;
- ✓ Oordeelsvorming over beleggen en risico's.
- ✓ Beoordeling van het premiebeleid en de evenwichtige belangenbehartiging.
- ✓ Vaststellen van een beleggingsplan;

De ALM-studie heeft aangetoond dat de risico's op diepe kortingen op korte termijn niet meer aanvaardbaar zijn gezien de huidige financiële positie van het fonds. Het fonds heeft daartoe besloten tot een aangepaste beleggingsportefeuille, die een verhoging van de renteafdekking behelst. Door middel van een risicobudgetteringsstudie is daarnaast onderzocht hoe op een passende manier diversificatie kan worden toegevoegd aan de beleggingsportefeuille. Dit heeft geresulteerd in een aangepast beleggingsbeleid. Het bestuur heeft dit vastgelegd in het Beleggingsplan 2017.

Het bestuur is zeer zorgvuldig omgegaan met de overwegingen bij het beleggingsbeleid, en is ervan overtuigd dat het nieuwe beleid beter aansluit bij de doelstellingen van het fonds gegeven de huidige dekkingsgraad. Als onderdeel van het aangepaste beleggingsbeleid is een implementatieplan opgesteld, met als doel snel maar ook zorgvuldig toe te werken naar invulling van het voorgenomen beleid. Het implementatieplan is toegevoegd als bijlage in het Beleggingsplan 2017. In het bijzonder de implementatie van de verhoging van de renteafdekking zal de nodige aandacht krijgen. Het bestuur is zich bewust van de belangrijkste mogelijke risico's bij de opzet van een matchingportefeuille, en wenst de inrichting van deze portefeuille dan ook zorgvuldig te benaderen, en in te kaderen in een adequate analyse van deze risico's.

Op deze manier formaliseert het fonds tevens het doorlopen van de beleggingscyclus zoals deze in de ABTN is opgenomen. Ook voor een adequate invulling en begrenzing van de nieuwe beleggingscategorieën zal daarom worden aangesloten bij een review van de beleggingsrisico's. Uiteindelijk zal ook de bewaking van het uitbestede beleid aangepast worden aan de risicoanalyse en het bijgewerkte beleid.

Nadere uitwerking van het beleggingsbeleid heeft ertoe geresulteerd dat het bestuur heeft besloten tot het instellen van een beleggingsadviescommissie. Deze bestaat uit drie leden. Er zullen twee bestuursleden zitting in nemen, en daarnaast zal een externe beleggingsdeskundige van WTW Investment Consultancy worden toegevoegd aan de beleggingsadviescommissie. Een reglement voor de beleggingsadviescommissie is in maart 2017 vastgesteld. De beleggingsadviescommissie is in eerste instantie belast met het voorbereiden van de besluitvorming van het bestuur over het beleggingsbeleid en met het uitvoeren van het implementatieplan voor het nieuwe beleggingsbeleid. De beleggingsadviescommissie zal tijdens de implementatiefase ook voorstellen doen voor het verder uitwerken van bestaande delen van het beleggingsbeleid, waar dat nodig wordt geacht. Op de onderdelen waar dit verwacht wordt, is dit reeds weergegeven in het Beleggingsplan 2017.

Financieel Crisisplan

DNB geeft in haar bevindingen aan dat een financieel crisisplan, dat onderdeel uitmaakt van de ABTN, niet voldoet aan de eisen van het nFTK.

Het bestuur heeft hier invulling aangegeven door het financieel crisisplan weer up-to-date te maken. In het financieel crisisplan zijn nu de maatregelen opgenomen die genomen moeten/kunnen worden als er naar verwachting binnen vijf jaar een dekkingstekort of binnen tien jaar een reserve tekort ontstaat. Tevens is aangegeven dat een eventuele kortingsmaatregel in het kader van de evenwichtige belangenbehartiging voor alle (ex)deelnemer en pensioengerechtigden op dezelfde wijze van toepassing is.

Toekomststrategie

Gezien het beperkte aantal deelnemers en de financiële positie verwacht DNB van relatief kleine pensioenfondsen dat zij nadenken over de toekomststrategie. Stichting Pensioenfonds NEG Nederland heeft aangegeven dat zij zo lang mogelijk zelfstandig wil blijven. DNB gaf aan dat een onderbouwing ontbrak waaruit blijkt dat de continuïteit wordt gewaarborgd. Hierop is een studie naar de toekomstvisie uitgevoerd op basis van het bedrijfsmodel van DNB. Daaruit is gebleken dat voldaan wordt aan de continuïteitseisen. Het bestuur blijft zich breder oriënteren. In de tweede helft van 2017 volgt een nadere studie naar de toekomstvisie.

Bestuursmodel

Naar aanleiding van de Wet versterking bestuur pensioenfondsen (2013) heeft het bestuur besloten om met ingang van 2014 de besturing van het fonds in te richten op basis van het

paritaire model. Dit houdt in dat het bestuur evenveel leden kent namens de werkgever als leden namens de werknemers en pensioengerechtigden.

De procedures rondom benoeming, ontslag en schorsing van bestuursleden of leden van het verantwoordingsorgaan zijn vastgelegd in de statuten en de reglementen van het betreffende orgaan. Deze reglementen zullen worden opgenomen op de website van het fonds.

In het boekjaar 2016 hebben geen wijzigingen plaatsgevonden in het bestuursmodel.

Code pensioenfondsen

De Code Pensioenfondsen (hierna: de Code) heeft tot doel het functioneren van de besturen van pensioen te verbeteren en inzichtelijker te maken. Hiertoe zijn door de Pensioenfederatie en de Stichting van de Arbeid 83 normen voor 'goed pensioenfondsbestuur' geformuleerd. De Code is gebaseerd op het 'pas toe of leg uit'-beginsel. Bepalend voor de werking van de Code is hoe de pensioenfondsen met de intenties van de Code omgaan – niet de mate waarin ze die naar de letter naleven. Dat betekent dus dat er ruimte is om af te wijken van de normen, mits dit weloverwogen gebeurt.

Het bestuur van het fonds heeft in 2016 opnieuw de naleving van de normen van de Code geïnventariseerd. Zaken die om nadere uitvoering vroegen zijn inmiddels opgepakt door het bestuur. Het bestuur toont hiermee aan dat het een verantwoord bestuursbeleid voert.

Het pensioenfonds past de normen van de Code vrijwel volledig toe. Voor zover het pensioenfonds afwijkt van de normen van de Code wordt dit hierna per norm toegelicht.

Hieronder is per norm waaraan **niet** voldaan wordt een toelichting opgenomen:

Nr.	Beknopte omschrijving	Invulling
3	Het bestuur stelt een missie, visie en strategie op. Ook zorgt het voor een heldere en gedocumenteerde beleids- en verantwoordingscyclus. Daarnaast toetst het bestuur periodiek de effectiviteit van zijn beleid en stuurt zo nodig bij.	De visitatiecommissie heeft opgemerkt dat de visie, missie en strategie niet zodanig concreet is geformuleerd dat de effectiviteit hiervan in het jaarverslag kan worden beschreven. Begin 2017 is de missie, visie en strategie opnieuw door het bestuur vastgesteld.

4	Het bestuur zorgt voor een noodprocedure om in spoedeisende situaties te kunnen handelen.	Het bestuur is tot het inzicht gekomen dat het bestuur binnen 24 uur een bestuursvergadering kan afroepen en houden. Hierdoor is het niet noodzakelijk een noodprocedure op te stellen.
10-13	Taak en werkwijze Belanghebbenden orgaan	Belanghebbenden orgaan niet aanwezig.
45	Een lid van de raad van toezicht of visitatiecommissie wordt benoemd door het bestuur na bindende voordracht van het verantwoordingsorgaan	Bij de driejarige verbintenis met VCHolland is verzuimd een advies aan het verantwoordingsorgaan te vragen.
53-55	Raad van Toezicht	Raad van Toezicht niet aanwezig
57-58	Belanghebbenden orgaan	Belanghebbenden orgaan niet aanwezig.
62-63	Zittingsduur BO en RvT	Belanghebbenden orgaan en Raad van Toezicht niet aanwezig.
65	Het bestuur, het VO of het BO zorgt ervoor dat de organen complementair zijn samengesteld. Ook moeten de organen een redelijke afspiegeling vormen van de belanghebbenden.	Begin 2017 is een (expliciet) diversiteitsbeleid opgesteld en goedgekeurd.
71	De leden van het bestuur, het VO of het BO, het intern toezicht en andere medebeleidsbepalers handelen integer. Ze zorgen ervoor dat hun eigen functioneren getoetst wordt. Ze vermijden elke vorm en elke schijn van persoonlijke bevoordeling of belangenverstrengeling met een partij waarmee het fonds een band heeft, op welke manier dan ook.	Er is onderzoek naar de belangenverstrengeling van het bestuur geweest. Daar zijn geen bevindingen uit naar voren gekomen. Het functioneren van het bestuur wordt in 2017 verder getoetst met behulp van een externe dienstverlener.
78	De beloning staat in redelijke verhouding tot de gedragen verantwoordelijkheid, de aan de functie gestelde eisen en het tijdsbeslag	Er is geen sprake van een beloning voor bestuursleden die in dienst zijn bij de werkgever. Andere bestuursleden ontvangen een passende beloning.

79	<p>Het bestuur is terughoudend als het gaat om prestatiegerelateerde beloningen.</p> <p>Prestatiegerelateerde beloningen zijn niet hoger dan 20 procent van de vaste beloning. Ze zijn niet gerelateerd aan de financiële resultaten van het fonds.</p>	<p>n.v.t., behalve voor de vermogensbeheerder bij outperformance.</p>
----	---	---

Deskundigheidsbevordering en bestuurlijke effectiviteit

Het bestuur zorgt voor geschiktheid, complementariteit en continuïteit binnen het bestuur. Het bestuur toetst de geschiktheid van de bestuursleden bij het aantreden en gedurende het bestuurslidmaatschap. Hiertoe is per bestuursfunctie een profielschets opgesteld. Het programma voor permanente educatie van bestuursleden waarborgt dat de geschiktheid van bestuursleden op peil blijft en waar nodig wordt verbreed of ontwikkeld. Gezien de inspanning van het on-site-onderzoek van DNB uit februari 2016 en de opvolging daarvan is er minder tijd aan de permanente educatie besteed. In 2017 zal hier weer wel de benodigde aandacht aan worden besteed.

De jaarlijkse toetsing (zelfevaluatie) van de deskundigheid voor de individuele bestuursleden en het bestuur als geheel heeft niet plaatsgevonden in 2016. Dit zal in 2017 weer worden opgepakt. De uitkomsten worden vastgelegd in de deskundigheidsmatrix. Op basis van de toegewezen aandachtsgebieden wordt jaarlijks bepaald welke acties moeten worden ondernomen om de vereiste deskundigheid te halen respectievelijk te behouden. De deskundigheidseisen zijn ook van toepassing op de leden van het VO en het toezichtorgaan.

De uitvoering van het programma voor permanente educatie wordt gemonitord door de compliance officer.

Naleving wet- en regelgeving en communicatie met de toezichthouder

De gedragscode voor het fonds is in 2016 door alle bestuursleden getekend.

De ontwikkelingen in wet- en regelgeving worden door het bestuur nauwgezet gevolgd. Voor het fonds relevante wijzigingen worden geanalyseerd en de opvolging wordt besproken in de bestuursvergaderingen. In het bestuursverslag in deze jaarrekening worden de belangrijkste ontwikkelingen toegelicht.

Zoals toegelicht in paragraaf 3.9 is gedurende het boekjaar een herstelplan van toepassing.

Aan het pensioenfonds zijn in het afgelopen jaar geen dwangsommen en boetes opgelegd.

Klachten, geschillen en onregelmatigheden

Klachten en geschillen kunnen door belanghebbenden worden gemeld bij de het bestuur.

In 2016 heeft het fonds geen klachten ontvangen.

Onregelmatigheden die binnen het fonds, zijn organen of bij de partijen aan wie taken zijn uitbesteed worden gesignaleerd kunnen worden gerapporteerd bij de compliance officer op grond van de klokkenluiders- en/of de incidentenregeling van het fonds.

Risicohouding

Het bestuur heeft na de uitgevoerde ALM studie midden 2016 besloten om de strategische asset allocatie aan te passen en de portefeuille verder te diversifiëren met het doel om de kans op korten op korte termijn te verkleinen. Als onderdeel van het doorlopen van de beleggingscyclus in 2016 is een nieuw beleggingsbeleid gedefinieerd en is een implementatieplan afgesproken. Een belangrijk onderdeel van de implementatie is dat alle risico's opnieuw beschouwd en beschreven worden en wordt onderzocht hoe deze kunnen worden teruggebracht tot de vooraf bepaalde maximale doelrisico's.

Het is de ambitie van het fonds om het pensioen te indexeren om de koopkracht voor de deelnemers in stand te houden. Dit kan niet alleen uit de premie worden gefinancierd. Dit betekent dat het pensioenfonds dit moet verdienen met beleggen. Het pensioenfonds neemt dus beleggingsrisico, omdat het van mening is dat beleggingsrisico, gemiddeld genomen, op de lange termijn beloond wordt met een positief rendement. Het lopen van risico's betekent ook dat handhaving van de nominale aanspraken laat staan koopkrachtbehoud geen vanzelfsprekendheden zijn.

Naast de risicohouding met betrekking tot de financiële risico's heeft het bestuur ook haar risicohouding in 2016 herijkt met betrekking tot niet-financiële risico's. Het fonds is een klein pensioenfonds, dat bewust de keuze heeft gemaakt in haar missie om een zelfstandig ondernemingspensioenfonds te zijn. Het bestuur heeft op haar actie plan staan om de niet financiële risico's ook systematisch te beschouwen. Het bestuur is ervan overtuigd dat de tot nu toe genomen maatregelen tot een acceptabele risicoreductie hebben geleid.

Belangrijkste risico's

Strategisch

Het bestuur is de afgelopen periode en dus ook 2016 geconfronteerd met de nodige bestuurswisselingen. In 2016 zijn twee aspirant bestuursleden getoetst en geschikt bevonden door de toezichthouder, waarna ze in de bestuursvergadering van 13 juni 2016 zijn benoemd.

De bestuurswisselingen, gecombineerd met de vele veranderingen op het gebied van wet- en regelgeving zorgt in principe voor een continuïteitsrisico. Echter, de nodige maatregelen zijn getroffen. Beide nieuwe bestuursleden hebben de opleiding tot bekwaamheidsniveau A voltooid. Ook heeft het bestuur de verwachting in dat toekomstige vacatures binnen het bestuur goed ingevuld kunnen worden en opvolging daarmee geborgd is.

Het fonds kent geen eigen bestuursbureau, maar vult dat al sinds langere tijd in door een professionele partij daarvoor in te huren, door de adviserend actuaire en administrateur alle bestuursvergaderingen volledig te laten bijwonen. Het Bestuur vindt het dan ook belangrijk regelmatig de partijen waarmee zaken worden gedaan op hun functioneren te evalueren en geeft daar dan ook gevolg aan.

In het kader van het voeren van een professioneel beleggingsbeleid is een beleggingsadvies commissie ingesteld met hulp van een professionele beleggingsdeskundige van WTW.

Financieel

De ontwikkeling van de financiële positie is in 2016 niet positief geweest. De Beleidsdekkingsgraad is in 2016 gedaald van 96,5% naar 88,8% en zit daarmee onder het Minimaal Vereist Vermogen van 104,1%. Onder dit niveau is aanpassing van het risicoprofiel naar boven niet toegestaan. Het Bestuur heeft dan ook besloten om de kans op grote negatieve kortingen te verkleinen door verhoging van de afdekking van het rente risico tot 50%. De implementatie van het nieuwe beleggingsbeleid zal in de loop van 2017 plaatsvinden.

Overig

De meeste activiteiten besteedt het pensioenfonds uit, waardoor operationele risico's zich vooral voordoen binnen processen van externe dienstverleners en de administrateur in het bijzonder. De gerelateerde uitbestedingsovereenkomst en SLA is beoordeeld. Per kwartaal rapporteert de administrateur over de kwaliteit van haar dienstverlening op basis van de in de SLA vastgelegde KPI's. Het afgelopen jaar bleek deze, net als in voorgaande jaren, op goed niveau te zijn.

Integraal risicomanagement

Het Bestuur heeft in 2016 gewerkt aan de gewenste inrichting van het riskmanagement framework, waarbij de principes van Integraal Risicomanagement zoals geformuleerd door DNB worden gevolgd.

Integraal Risicomanagement (IRM) is dan het interactieve proces van:

1. het opstellen van de strategie en hieraan gekoppeld het risicoprofiel en de risicobereidheid,
2. het identificeren van risico's,
3. het opstellen en implementeren van het beleid voor risicobeheersing, tot
4. de uitvoering, monitoring en terugkoppeling over risico's en beheersmaatregelen.

Dit proces wordt continu doorlopen, zodat:

- ✓ op het gebied van risicomangement een zelflerende en zelfsturende organisatie bestaat,
- ✓ die zich bewust is van de impact van de verschillende risico's en de onderlinge samenhang, alsook
- ✓ van de opties voor beheersing en de verschillende consequenties hiervan.

Op het terrein van de financiële risico's constateert het Bestuur dat het risicomangement nog niet volledig op het gewenste niveau is. Ook op een aantal andere risicogebieden kunnen en zullen nog stappen worden gezet. Belangrijk is dat er een goed risicobewustzijn bij het fonds aanwezig is en dat het bestuur in 2017 hier grote prioriteit aan heeft gegeven.

Uitbesteding

Het bestuur heeft diverse malen overleg gevoerd met de uitvoeringsorganisatie over de dienstlevering overeenkomstig de service level agreement. Daarnaast heeft het bestuur op grond van zijn analyse van de interne-beheersingsrapportages (ISAE 3402) aanvullende vragen gesteld aan de uitvoeringsorganisatie over bepaalde aspecten van de kwaliteit van de beheersmaatregelen.

Periodiek heeft het bestuur overleg gevoerd met de vermogensbeheerder. In dit overleg is uitvoerig stilgestaan bij de resultaten van de vermogensbeheerder. Daarnaast heeft het bestuur kennisgenomen van interne beheersingsrapportages (ISAE 3402) van de vermogensbeheerder en heeft het bestuur deze geanalyseerd.

De uit de analyse naar voren komende vragen en bevindingen zijn met de vermogensbeheerder besproken. Ook is stilgestaan bij de dienstverlening door de vermogensbeheerder aan de hand van de in de service level agreement gemaakte afspraken.

Herverzekeringsbeleid

De risico's van overlijden met betrekking tot het partner- en wezenpensioen, de verzekering van het risicokapitaal en de risico's van arbeidsongeschiktheid met betrekking tot de premievrijstelling zijn gedeeltelijk herverzekerd. De aan de herverzekeraar verschuldigde premie komt ten laste van het fonds. Het betreft hier een stoplossverzekering met lage premies zonder winstdeling.

Communicatie

Communicatie met de deelnemers van het fonds vindt plaats via de werkgever en de pensioenuitvoerder. Om hier verder invulling aan te geven is eind 2016 een communicatieplan opgesteld waarmee het communicatiebeleid in 2017 verder zal worden uitgewerkt en geïmplementeerd.

De persoonlijke pensioeninformatie van de belanghebbenden van het fonds is beschikbaar via het UPO en het Pensioenregister (www.mijnpensioenoverzicht.nl). In 2016 hebben alle actieve deelnemers een UPO ontvangen.

Op 1 juli 2015 is de Wet Pensioencommunicatie van kracht geworden. Volgens deze wet dienen deelnemers vanaf 1 juli 2016 op een digitale wijze toegang te krijgen tot de (basis) informatie over de pensioenregeling en de algemene documenten, zoals pensioenreglementen, statuten en jaarverslag, van het pensioenfonds. (Pensioen 1-2-3). Het bestuur heeft besloten om hiervoor een website op te zetten die in 2016 operationeel is geworden.

Beloningsbeleid

Het fonds voert een beheerst en duurzaam beloningsbeleid. Het fonds heeft daarbij een afweging gemaakt op basis van de (langetermijn) doelstellingen van het fonds, de passendheid in de bedrijfstak/onderneming of beroepsgroep, de verantwoordelijkheid en de aan de functies gestelde eisen en het tijdbeslag.

De bestuurders die in dienst zijn bij de werkgever ontvangen geen bezoldiging. Andere bestuursleden ontvangen een passende beloning. In 2016 is aan een van de bestuursleden een vergoeding van EUR 2.750, -- verstrekt voor zijn vele tijd en als waardering voor zijn positieve bijdrage. De overige bestuursleden zijn unaniem akkoord met de vergoeding.

3.9 Financiële paragraaf

Samenvatting van de financiële positie van het fonds en ontwikkelingen gedurende het jaar:

(* € 1.000)	Pensioen- Vermogen	Technische voorzieningen	Dekkings- graad
Stand per 1 januari 2016	233.365	238.935	97,7%
Beleggingsresultaten	12.978	21.074	
Premiebijdragen	3.630	3.716	
Uitkeringen	-5.828	-5.918	
Pensioenuitvoeringskosten	-26	-118	
Aanpassing overlevingstafels	-	-528	
Overige	-103	648	
Stand per 31 december 2016	244.016	257.810	94,6%

De verandering in de dekkingsgraad is voornamelijk het gevolg van het resultaat op premie, rendement op beleggingen en renteverandering.

Het saldo van baten en lasten over de afgelopen jaren kan als volgt worden geanalyseerd:

(* € 1.000)	2016	2015	2014	2013	2012
Premieresultaat	-384	-965	-468	179	521
Interestresultaat	-7.477	-5.595	-16.283	35.173	5.576
Overig resultaat	-363	2.185	2.331	-160	11.873
	-8.224	-4.375	-14.420	35.192	17.970

Ultimo 2016 bedraagt de gemiddelde marktrente circa 1,27% (2015: 1,64%).

Uitvoeringskosten

(* € 1.000)	2016	2015
Administratieve uitvoeringskosten	26	19
In euro's per deelnemer	26	19
Vermogensbeheerkosten	1.106	1.096
In aantal basispunten over het gemiddeld belegd vermogen	46	47
Transactiekosten	40	113
In aantal basispunten over het gemiddeld belegd vermogen	2	5
Gemiddeld belegd vermogen	238.754	232.618

In de onderstaande paragrafen worden de kosten verder toegelicht.

Administratieve uitvoeringskosten

De administratieve uitvoeringskosten bestaan uit de toezichtskosten van DNB. De overige kosten voor de administratie, actuaris, advies, accountant en automatisering worden door de werkgever gedragen.

Vermogensbeheerkosten

Het totaal van de kosten voor vermogensbeheer in 2016 bedraagt EUR 1.106.000, circa EUR 10.000 meer dan in 2015.

Vermogensbeheerkosten (* € 1.000)	2016	% van het gemiddeld belegd vermogen	2015	% van het gemiddeld belegd vermogen
Advieskosten en bewaarloon	95	0,04%	97	0,04%
Beheerkosten en servicekosten	311	0,13%	302	0,13%
Performance fee	700	0,29%	697	0,30%
Totaal	1.106	0,46%	1.096	0,47%

Beleggingsstijl/beleggingsmix

Het bestuur van het fonds voert een passieve beleggingsstijl op totaalniveau (geen tactische asset allocatie). Dit houdt in dat de door het pensioenfonds geselecteerde vermogensbeheerder(s) de benchmarks trachten te volgen. De kosten van deze beleggingsstijl zijn in het algemeen lager dan de kosten voor een 'actieve' beleggingsstijl (met als doel het verslaan van de benchmarks).

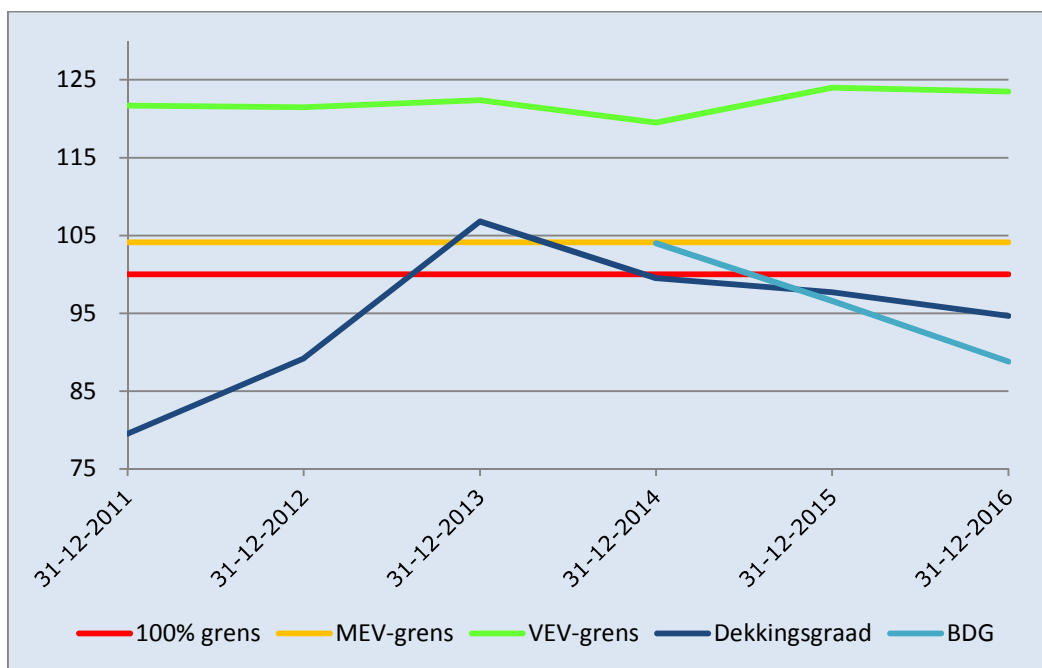
Transactiekosten

Het totaal van de transactiekosten in 2016 bedraagt EUR 40.000, circa EUR 73.000 minder dan in 2015.

Transactiekosten (* € 1.000)	2016	% van het gemiddeld belegd vermogen	2015	% van het gemiddeld belegd vermogen
Aan- en verkoopkosten beleggingstitels	40	0,02%	113	0,05%
Totaal	40	0,02%	113	0,05%

Financiële positie en herstelplan (nFTK)

In 2016 hebben de beleidsdekkingsgraad, de nominale dekkingsgraad, het vereist eigen vermogen en het minimaal vereist eigen vermogen zich ten opzichte van het herstelplan als volgt ontwikkeld :

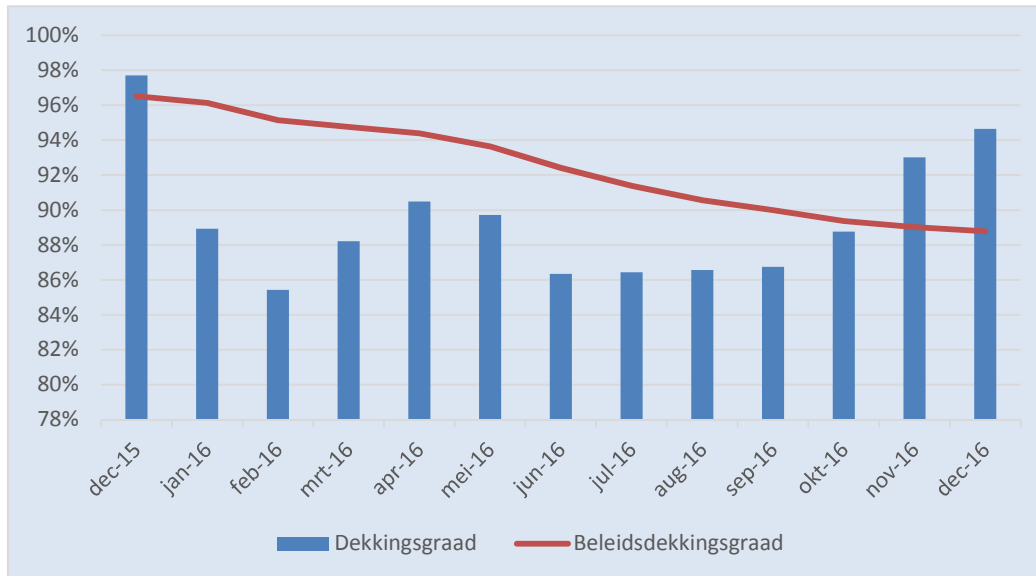
Vanaf 1 januari 2015 is het zogenaamde nieuw Financieel Toetsingskader (nFTK) van toepassing. Met de nieuwe regelgeving beoogt de wetgever het Nederlandse pensioenstelsel minder gevoelig voor dagkoersen, en daarmee stabielier te maken. De nieuwe financieringsregels hebben ingrijpende gevolgen voor alle pensioenfondsen, zo ook voor dit pensioenfonds. De belangrijkste gevolgen van het nFTK voor Stichting Pensioenfonds NEG Nederland worden hieronder nader toegelicht.

Beleidsdekkingsgraad

Onder het nFTK is de beleidsdekkingsgraad leidend voor alle beleidsmaatregelen. De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de dekkingsgraad van de afgelopen 12 maanden en is daarmee minder afhankelijk van dag-koersen. Per 31 december 2016 bedraagt de beleidsdekkingsgraad 88,8% (2015 : 96,5%).

Om de juistheid van de maandelijkse berekening van de dekkingsgraad en beleidsdekkingsgraad te waarborgen, zijn de interne beheersmaatregelen versterkt door de toevoeging van dit proces aan de ISAE3402-II verklaring van de pensioenadministrateur.

Onderstaande grafiek geeft de maand-op-maand-ontwikkeling aan van de dekkinggraad en beleidsdekkinggraad

Minimaal vereist eigen vermogen, vereist eigenvermogen en herstelplan

Het minimaal vereist eigen vermogen bedraagt per 31 december 2016 104,1%

Het vereist eigen vermogen per bedraagt 31 december 2016 123,6%. Het vereist eigen vermogen per 31 december 2015 bedroeg 124,0%.

Per 31 december 2015 was de beleidsdekkinggraad van NEG 96,60% en lag daarmee onder het vereist eigen vermogen. Omdat er sprake is van een reservetekort was het fonds verplicht uiterlijk 1 april 2016 een actualisatie van het herstelplan in te dienen bij DNB.

Het fonds heeft op 31 maart 2016 een herstelplan verstuurd naar DNB. Hiermee vervalt het reeds bestaande herstelplan. In het nieuwe herstelplan heeft het fonds aangegeven welke maatregelen worden ingezet om binnen 11 jaar het vereist eigen vermogen te behalen. Het fonds heeft zich ten doel gesteld om in 2026 een beleidsdekkinggraad van ongeveer 132% te hebben. Bij het opstellen van het herstelplan heeft het bestuur zich laten ondersteunen door externe adviseurs, en is het voorgenomen beleggingsbeleid binnen het bestuur met elkaar afgestemd. De belangrijkste maatregelen uit het herstelplan zijn:

- ✓ Geen toeslagverlening tot het minimaal vereist eigen vermogen is bereikt en beperkte toeslagverlening tot het vereist eigen vermogen is bereikt.
- ✓ Voor boekjaar 2016 wordt de feitelijke premie vastgesteld op basis van de actuariële koopsom behorend bij een 3,5% rekenrente. Voorheen was deze gebaseerd op

een rekenrente van 4,0%. De verdere methodiek waarmee de feitelijke premie wordt vastgesteld is ongewijzigd gebleven.

In het herstelplan is geen maatregel tot korten van pensioenaanspraken opgenomen. Onder de nieuwe regelgeving dient er gekort te worden op de pensioenaanspraken indien de beleidsdekkingsgraad 5 jaar op rij lager is dan de minimaal vereiste dekkingsgraad en de actuele dekkingsgraad ook lager is. Een eventuele korting mag ineens of verspreid over maximaal 10 jaar worden verwerkt. Dit is vooralsnog niet van toepassing.

Op 18 mei 2016 is van DNB bericht ontvangen dat DNB instemt met het ingediende herstelplan.

Toeslagbeleid

Onder het nFTK worden strengere voorwaarden gesteld aan het indexeren van pensioenaanspraken. Indexeren mag alleen indien de indexatie toekomstbestendig is. Met het oog op de huidige beleidsdekkingsgraad, is het de verwachting dat de komende jaren geen indexatie en daarna slechts een beperkte indexatie van pensioenaanspraken kan plaatsvinden.

Haalbaarheidsonderzoek

De haalbaarheidstoets geeft inzicht in de samenhang tussen de financiële opzet, het verwachte pensioenresultaat en de risico's die daarbij gelden.

In 2015 is de (lange termijn) risicohouding vastgelegd door ondergrenzen voor het pensioenresultaat te bepalen. Het verwachte pensioenresultaat wordt vervolgens elk jaar aan deze grenzen getoetst.

In 2015 zijn de ondergrenzen voor de mediaan en de relatieve afwijking vastgesteld op respectievelijk 85% en 40% vanuit de feitelijke financiële positie.

Op basis van de meting per 1 januari 2016 bedraagt het resultaat 89% respectievelijk 35% waarmee de uitkomsten van de jaarlijkse haalbaarheidstoets voldoen aan de vastgestelde ondergrenzen.

3.10 Beleggingenparagraaf

Centrale bankenbeleid geeft stokje over aan fiscaal stimuleringsbeleid

Het jaar 2016 begon met zorgen over een harde landing van de Chinese economie, waardoor het land te maken kreeg met sterke kapitaalsuitvoer en sterke dalingen op de aandelenbeurzen. De vrees voor het deflatoire effect van een zwakke Chinese munt en inzakkende vraag heeft ertoe geleid dat de grote centrale banken in de wereld hun monetaire beleid ruim hielden danwel verder versoepelden. De Japanse centrale bank verlaagde haar beleidsrente onder de nul en de ECB volgde met een renteverlaging en een verdere verruiming van het maandelijks bedrag aan aankopen van obligaties. Ook de Amerikaanse centrale bank, die het aantal renteverhogingen voor het jaar inschatte op vier, zag af van renteverhogingen en benadrukte de noodzaak voor een afwachtende houding.

De negatieve effecten van het centrale bankenbeleid zoals de storende werking van het opkoopprogramma op de liquiditeit, prijsvorming en beschikbaarheid van staatsobligaties, covered bonds en ABS papier bemoeilijkten de uitvoer van het beoogde beleid. Met het uitblijven van de gewenste inflatieverwachtingen zag de ECB zich genooddaakt om in de loop van het jaar het programma uit te breiden qua samenstelling om het realiseerbaar te houden. De centrale bank gaf meerdere malen aan dat het monetaire beleid op zichzelf niet voldoende is om de economie en inflatie aan te zwengelen, maar dat de politieke bijdrage in de vorm van hervormingen en stimulering noodzakelijk is. Ook in Japan blijken de effecten van het opkoopprogramma zoals de sterk vervlakte rentecurve sterke weerstand op te roepen vanuit onder andere de financiële sector. De houdbaarheid van de pensioenen kwam hiermee in gevaar en ook de winsten van de banken werden door de krimpende rentemarges onder druk gelegd. Als reactie hierop besloot de Japanse centrale bank over te gaan tot een flexibelere uitvoering van het monetaire beleid door te mikken op een vaste 10-jaars staatsobligatierente in plaats van het mikken op een gemiddelde looptijd van de aankopen. De grenzen van het monetaire beleid van de grote centrale banken werden gedurende het jaar steeds meer zichtbaar.

De onverwachte winnaar van de Amerikaanse verkiezingen pleitte tijdens zijn campagne voor extra investeringen, belastingverlagingen en meer nationalistische agenda. Ook in Europa werd de weerstand tegen fiscale stimulering afgezwakt. De meer nationalistische focus van de VS betekent dat de EU haar defensiebudgetten zal moeten opvoeren. Vooralsnog lijkt Trump zich aan zijn woord te houden en zich meer dan gebruikelijk te bemoeien in de bedrijfsvoering van bedrijven, waarbij bedrijven die banen voor Amerikanen opleveren beloond worden en bedrijven die productie in het buitenland uitvoeren worden bestraft middels heffingen. De maatregelen die Trump straks daadwerkelijk zal kunnen doorvoeren en het netto effect daarvan blijven uiterst onzeker. Voor de korte tot middellange termijn lijken de markten vertrouwen te hebben in zijn "reflation" beleid van lagere belastingen en hogere investeringen gefinancierd met geldleningen

op de kapitaalmarkten met als gevolg hogere economische groei, rente- en inflatieverwachtingen. Duidelijk is dat de schuldenposities wereldwijd verder zullen oplopen, wat de risico's op de langere termijn op een recessie doen toenemen. Zo is het risico op het klappen van de Chinese economie, waar de markten zich aan het begin van het jaar zorgen maakten, opgevangen door fiscaal stimulerend beleid en een verhoogde schuld.

De opkomst van het populisme

De aanhoudende oorlog in het Midden Oosten met als gevolg een sterke instroom aan vluchtelingen naar het Europese continent zorgden voor onenigheid over hoe deze instroom enerzijds op te vangen en verdelen onder de lidstaten en anderzijds een halt toe te roepen. De reeks aan terroristische aanslagen door IS sympathisanten in Frankrijk, België en Duitsland leidde tot een groeiende weerstand tegen het welkomstbeleid van kanselier Merkel en voedde de toenemende nationalistische gevoelens onder de bevolking. Deze trend zette zich al in na de economische crisis toen de banken gered werden met geld van de belastingbetaler en de beurzen sterk stegen na stimulerend centrale bankenbeleid, terwijl de reële economie en daarmee de gemiddelde man/vrouw van de straat daar in veel mindere mate van profiteerde. De kloof tussen rijken en armen is daardoor sterk toegenomen.

Het eerste bewijs van de opmars van het nationalistisch populistische fenomeen werd geleverd door de Britten die tegen de verwachtingen in stemden voor een vertrek van het VK uit de Europese Unie. De polls zaten er vrijwel allemaal naast en onderschatten het anti-establishment gevoel dat leefde onder een groot deel van de bevolking. Vervolgens bleek ook in de VS met de winst van de populistische Donald Trump, dat het anti-establishment gevoel sterker was dan de algemene verwachting. Tenslotte verloor Italiaanse premier Renzi aan het eind van het jaar een referendum omtrent de hervorming van het Italiaanse politieke stelsel, waarna hij zijn aftreden aankondigde. Het jaar 2017 belooft een spannende te worden voor de eurozone, aangezien er verkiezingen zullen plaatsvinden in Duitsland, Frankrijk en Nederland. De meer gematigde politieke partijen lijken zich in elk geval meer bewust van het groeiende populisme, maar het blijft de vraag hoezeer zij daar nu op in kunnen spelen om de verkiezingen naar zich toe te trekken. Het vooralsnog uitblijven van het voorspelde doemscenario voor de Britse economie in het geval van een Brexit komt de populisten goed uit. Echter blijft het afwachten totdat de daadwerkelijke resultaten van de onderhandelingen hieromtrent duidelijk worden. Het gevolg lijkt hoe dan ook te zijn dat de integratie van de Europese Unie een pas op de plaats zal moeten maken en wereldwijd handelsrelaties heroverwogen zullen worden waarbij de nationale belangen voorop gesteld zullen worden.

Bankenproblemen nog niet opgelost

In de Eurozone zijn de problemen in de nasleep van de financiële en eurocrisis nog niet opgelost. Onderhandelingen tussen de Griekse overheid en de EC, IMF en ECB bleven gedurende het jaar moeilijk, maar behaalden nauwelijks het voorpagina nieuws. Een schuldverlichting lijkt iets meer

in zich maar daar werd vooralsnog geen akkoord over bereikt. Veel nijpender is de situatie in Europees bankenland, waar vele banken nog een zeer hoog percentage aan slechte leningen op de balans hebben staan. Dit geldt met name voor de Italiaanse banken waar het probleem al jaren werd genegeerd. De ondergecapitaliseerde banken hebben dan ook een beroep gedaan op de Italiaanse overheid om in te springen mochten zij de tekorten niet zelfstandig kunnen aanvullen. Dit is weer in strijd met de EU bail-in regels, waarbij aandeelhouders en obligatiehouders moeten bloeden voordat staatsteun mogelijk is. In Italië is een groot percentage van de uitstaande bankaandelen en obligaties in handen van de Italiaanse burgers, wat een bail-in politiek zeer moeilijk te verkopen maakt. Met het aftreden van premier Renzi is de onzekerheid rondom dit probleem nog verder toegenomen.

De problemen met de banken beperkte zich niet alleen tot de Italiaanse banken. Ook in Portugal staan de banken er niet goed voor en werd er gezocht naar herkapitalisatie mogelijkheden voor de noodlijdende banken. Dat ook de twee grootste Duitse banken Deutsche bank en Commerzbank met hun zwakke balans in de problemen kwamen door de vele schandalen waar ze voor moet betalen, toont aan dat het probleem zich niet beperkt tot de periferielanden. Banken hebben daarnaast ook nog te maken met verzwaarde kapitaaleisen, de opkomst van fintech en de lage rente omgeving die hun winstgevendheid bedreigen.

Geopolitiek dominant thema

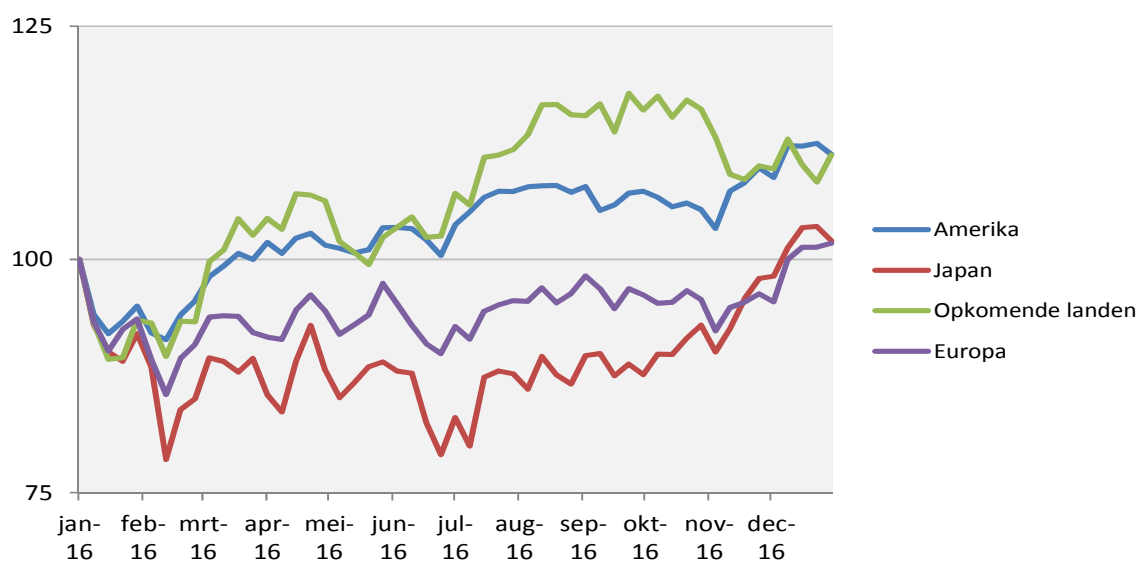
De oorlogssituatie in het Midden Oosten woedde voort en de bemoeienis van grote wereldmachten als de VS en Rusland die lijnrecht tegenover mekaar staan maakte het vinden van een oplossing uiterst complex. Het aantal spelers en de verschillende belangen van de spelers in het conflict maken het een haast onmogelijke taak om tot een consensus te komen qua aanpak. De ene partij wil dat de huidige Syrische president Assad aftreedt, anderen hebben de terroristische IS beweging als hoofddoel, terwijl weer anderen zich zorgen maken over een vorming van een soevereine staat voor de Koerdische bevolking. De EU sloot gedurende het jaar een deal met Turkije over het opvangen van teruggestuurde vluchtelingen in ruil voor verdere toenadering tot de EU en financiële compensatie. Hoewel de deal vooralsnog stand heeft gehouden, werd al gauw duidelijk dat het op losse schroeven staat. Een mislukte coup poging in de tweede helft van het jaar in Turkije heeft ertoe geleid dat president Erdogan een ware zuiveringsactie is gestart tegen zijn tegenstanders in alle lagen van de samenleving. Dit bemoeilijkt de toenadering tot de EU en Turkije heeft dan ook meerdere malen bedreigd de deal te laten klappen. Daarnaast is ook de relatie tussen Turkije en de VS bekoeld, nadat de Amerikanen weigerden de in de VS in ballingschap verblijvende geestelijke leider Gulen uit te leveren aan Turkije. Gulen is de aartsvijand van Erdogan en wordt door deze laatste ervan beschuldigd achter de mislukte coup pleging te zitten. Ondanks enkele incidenten tussen Rusland en Turkije hebben zij in de tweede helft van het jaar juist toenadering naar elkaar gezocht, ondanks hun tegenstrijdige standpunten rondom het Syrische regime van Assad.

Donald Trump heeft op zijn beurt eveneens aangegeven dat hij de banden tussen de VS en Rusland wil versterken. Dit betekent dat de VS zich minder zal bemoeien in de defensie van de Europese landen, die zelf meer zullen moeten investeren in defensie. Dit is weer voordelig voor de Russen die hun invloedssfeer verder kunnen uitbreiden met een verminderde bemoeienis vanuit supermacht de VS. Een andere factor van belang in deze is dat de stijgende olieprijs aan het eind van het jaar na een akkoord om de productie te beperken onder de olieproducerende landen, een bodem heeft gelegd onder de verzwakkende Russische economie die zich uit het dal lijkt te trekken. Elders heeft president Trump echter geen vrienden gemaakt door uit te halen naar landen zoals China en Mexico. Het conflict tussen de VS en de Chinezen in de Zuid-Chinese zee zou weleens kunnen escaleren onder de nieuwe president. .

ONTWIKKELINGEN FINANCIËLE MARKTEN

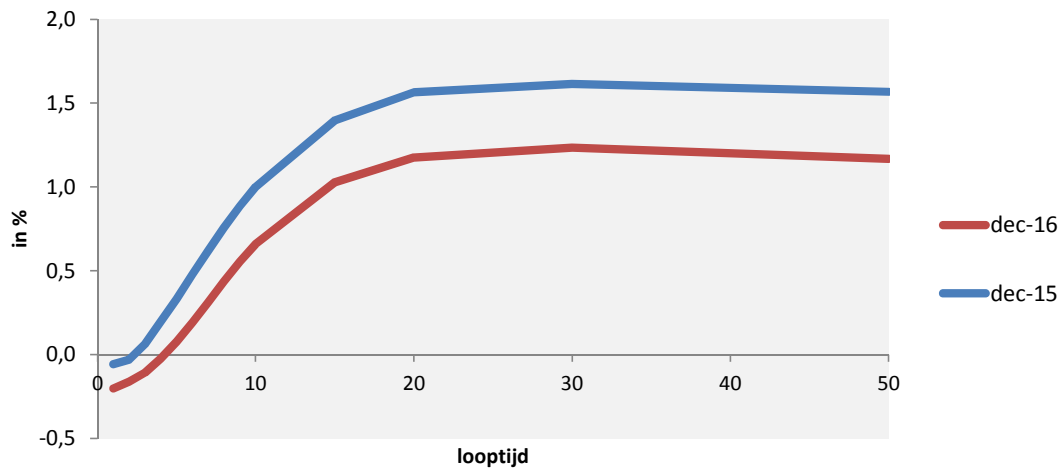
Aandelen

Nadat de aandelenmarkten allen daalden in het eerste kwartaal vanwege de vrees van een "harde landing" van de Chinese economie, lieten de aandelenmarkten in alle regio's een stijging zien, totdat deze een halt werd toegeroepen na de schokkende uitslag van het brexitreferendum. Pas na de overwinning van Donald Trump in het vierde kwartaal laten de aandelenmarkten uit de VS, Europa en Japan allen een sterke stijging zien als gevolg van het reflationele beleid met belastingverlagingen, meer investeringen en nationalistische politiek. Een sterke economische groei en inflatie betekent ook hogere rentes, waardoor beleggers de draai maakten van obligaties naar aandelen. De opkomende landen wisten hier niet van te profiteren, omdat zij veel schulden in dollars hebben uitstaan en een hogere groei en inflatie tot een verkrapping van het Amerikaanse monetaire beleid zal leiden en dat heeft weer als gevolg een sterkere dollar. Kortom duurdere financiering van de schulden. Ook is een meer nationalistisch beleid waarbij banen vanuit de opkomende landen terug kunnen vloeien naar de ontwikkelde landen niet gunstig voor deze landen.

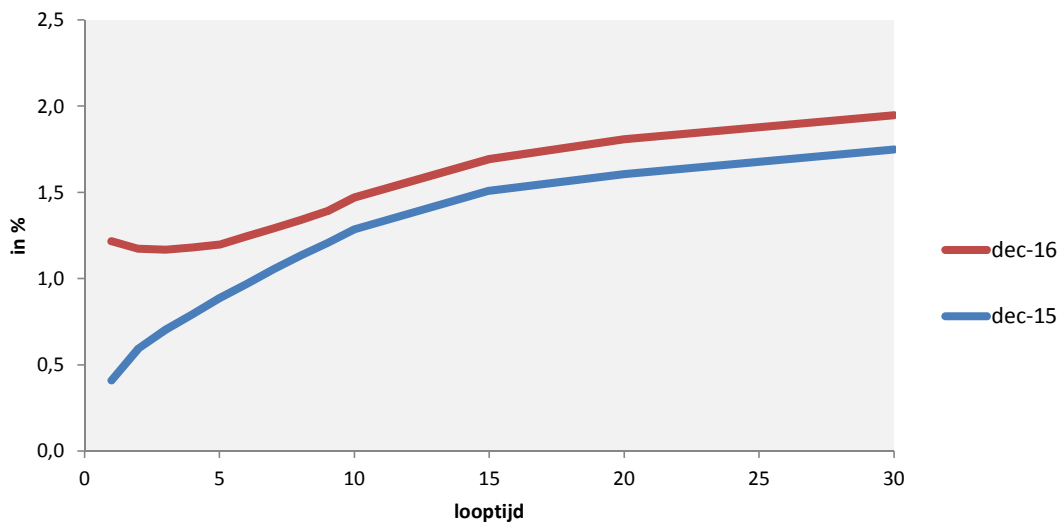

Rente- & Inflatieswapmarkten

De swaprentecurve is sterk gedaald ten opzichte van vorige jaar, vanwege het uitgebreide monetaire beleid van de ECB.

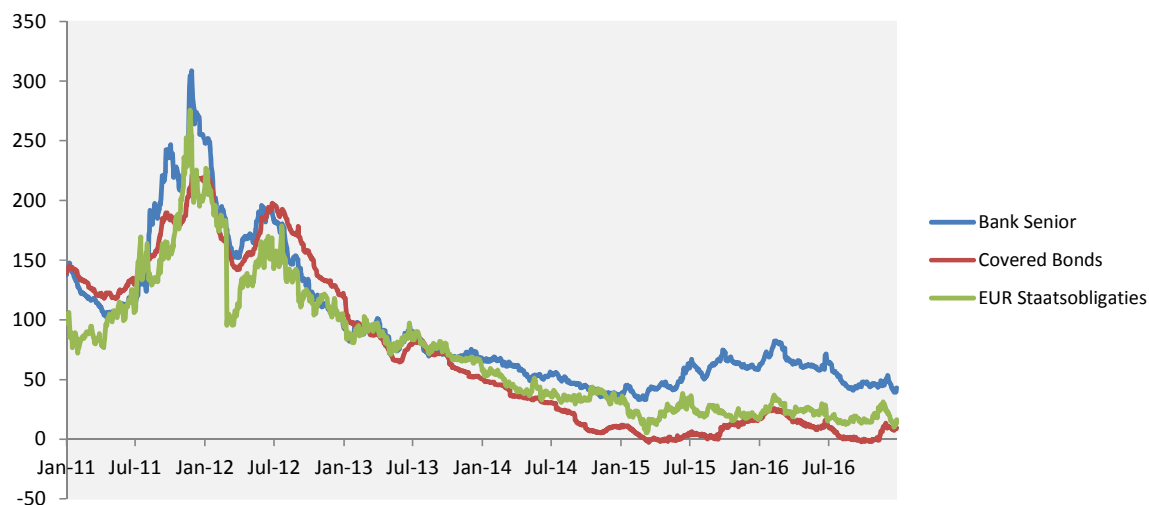
De Europese inflatieswapcurve is ten opzichte van het vorige jaar gestegen over de gehele curve, vanwege het optimisme over het reflationele beleid van Donald Trump en de gestegen olieprijsen.

De reële renteniveaus over vrijwel de gehele curve zijn negatief.

Europese obligatiemarkten

De risicospreads van zowel senior als covered bonds lieten een stijging zien medio het jaar, vanwege de problemen met slechte leningen en schandalen bij de Europese banken. Een uitbreiding van het opkoopprogramma zorgde voor een daling van de obligatiespreads.

Beleggingsbeleid 2016

De hoofddoelstelling van het beleggingsbeleid is onveranderd: "het op lange termijn realiseren van een zo hoog mogelijk rendement uitgaande van het strategische beleggingsbeleid bij een acceptabel risico, rekening houdend met de verplichtingenstructuur van het fonds."

Basis voor de gehanteerde beleggingsmix is de periodiek uit te voeren Asset Liability Management (ALM) studie. Het pensioenfonds heeft eind 2016 besloten tot het voeren van een 'zacht dynamisch beleid'. Hiermee wenst het pensioenfonds binnen de doelstellingen op lange termijn en conform de investment beliefs, invulling te geven aan overwegingen op de korte termijn zoals de solvabiliteit, marktomstandigheden en kortetermijnrisico's. Of en in welke mate het zacht dynamisch beleid leidt tot aanpassingen ten opzichte van het strategisch beleid, wordt jaarlijks onderzocht, onder meer door middel van een risicobudgetteringsstudie.

Het doel van deze studie is om de strategische beleggingsmix die volgt uit de ALM-studie verder te optimaliseren naar belegbare categorieën. Dit gebeurt met behulp van recentere economische inzichten op de kortere termijn, om zodoende op meer gedetailleerd niveau de optimale allocaties voor het beleggingsbeleid van het daaropvolgende jaar te definiëren. Indien nodig kan besloten worden tot tussentijdse aanvullende analyses, of een tussentijdse ALM-studie.

Binnen dit model is het mogelijk om rekening te houden met kwantitatieve voorkeuren van het pensioenfonds, als ook met kwalitatieve beleidsvoorkeuren.

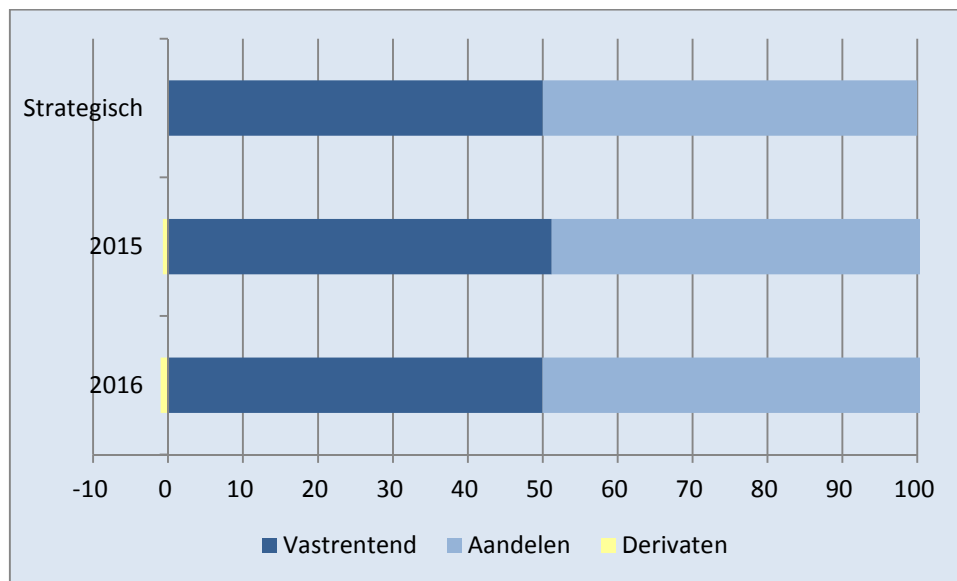
Voor het fonds heeft de onzekerheid in de wereld en in het bijzonder de problematiek in de bankensector ertoe geleid dat bij de heroverweging van de beleggingsportefeuille het bestuur tot de conclusie is gekomen dat het voor de gepensioneerden belangrijk is om de kans op diepe kortingen op korte termijn te verkleinen. Het bestuur heeft dit vertaald in een strategische

aanpassing van het rentebeleid en heeft besloten om de invloed van rente curve op de vereiste buffers tot een niveau van 50% af te dekken. De implementatie zal in de loop van 2017 plaatsvinden.

Om het beleggingsrisico verder te verkleinen en toch voldoende herstelkracht in het 'return' deel (beleggingen in aandelen) van de portefeuille te houden is gezocht naar verdere diversificatie van de portefeuille.

Asset mix

De strategische beleggingsmix en de realisatie kunnen als volgt worden samengevat:

Bandbreedtes

Voor de uitvoering van het beleggingsbeleid zijn aan de vermogensbeheerder de volgende bandbreedtes toegestaan:

Categorie	Strategisch	Minimum	Maximum
Aandelen	50%	48%	52%
Vastrentende waarden	50%	48%	52%
Liquide middelen	0,0%	-2%	2%

Rendement

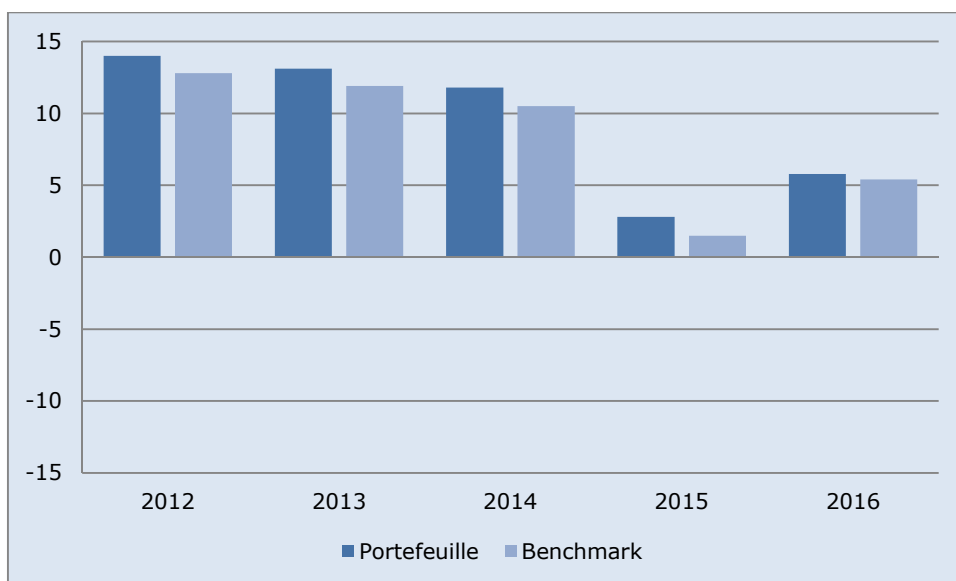
Op de gehele portefeuille is een rendement behaald van 5,78% (2015: 2,80%)

Het rendement kan als volgt worden gespecificeerd:

Categorie	2016	2016	2015	2015
	portefeuille	benchmark	portefeuille	benchmark
Aandelen	10,6%	10,2%	13,6%	11,5%
Vastrentende waarden	3,4%	3,3%	1,2%	1,2%
Totaal excl. valutahedge	7,2%	6,9%	7,7%	6,5%
Totaal	5,8%	5,4%	2,8%	1,5%

De portefeuillerendementen zijn inclusief de valutahedge en voor aftrek management- en custodiankosten. Het rendement op de mandaatbeleggingen is hoger dan het benchmark rendement, doordat het rendement op aandelen voor loopt op de benchmark door een outperformance vanuit het aandelenfonds Large cap core tilts fund B.

Het rendement over de afgelopen 5 jaar geeft het volgende beeld:

Voor het fonds heeft het herstel van de aandelen markten in 2016 een positief effect gehad op de dekkingsgraad van +4.1%. Dit is inclusief het indekken van valuta risico's. In de return portefeuille heeft het Large cap core tilts fund B (+15.05%) het beter gedaan dan het International alpha tilts fund B (+3.74%). De belangrijkste verklaring voor dit verschil in performance is dat het Large cap core tilts fund B alleen in de US belegt en het herstel van de aandelen markten met name in Amerika sterker was dan in Europa en het Verre Oosten.

Voor het fonds hebben de vastrentende waarden een gemiddeld rendement laten zien van 3.4%. In de portefeuille hebben zowel het Blk Euro Cred Bond IDX FLX Acc (bedrijfsobligaties met +3.37%) en het Blk Euro GVT BD FD Flex Euro Acc (Landen obligaties met +3.39%) op een gelijk

niveau gepresteerd. In de laatste 3 maanden van 2016 is het rendement op zowel staats- als bedrijfsobligaties wat gedaald ten gevolge van het oplopen van de rente. Er wordt in de breedte van de markt wat winst genomen op obligaties. Het opkoop programma van de ECB is in maandelijks volume wat gedaald, maar het zal nog tot eind 2017 doorlopen.

De sterke daling van de rente curve in 2016 ten opzichte van 2015 heeft voor het fonds een grote invloed gehad op de VPV (Voorziening Pensioen Verplichtingen ofwel de financiële buffer). De toekomstige kasstromen worden hierdoor contant gerekend met een lagere rente, hetgeen ervoor heeft gezorgd dat de dekkingsgraad hierdoor in 2016 is gedaald met -7.2%. De verplichting is bijna 19 miljoen gestegen in 2016 ten opzichte van 2015.

Beleggingsbeleid 2017

Zoals al eerder aangegeven heeft een herevaluatie van de strategische mix plaatsgevonden eind 2016/begin 2017. Dit heeft geresulteerd in het voor 50% afdekken van het renterisico en diversificatie van de beleggingsportefeuille om het risico te verlagen door betere spreiding.

Op dit moment is het bestuur bezig met het implementatie plan van het beleggingsbeleid 2017.

De doelportefeuille is hieronder weergegeven:

Tabel 1: Toekomstige asset allocatie 2017

Categorie	Strategische mix	Minimum	Maximum
Matching	45%	40%	50%
Waarvan staatsobligaties	35%		
Waarvan bedrijfsobligaties	10%		
EUR	5%		
US	5%		
Return	55%	50%	60%
Aandelen	50%	45%	55%
US	22.5%	20%	25%
EAFE	22.5%	20%	25%
EM	5%	2.5%	10%
High yield bonds	5%	0%	10%
Renteafdekking	50%	40%	60%
Liquide middelen	0%	0%	5%
Totaal	100%	n.v.t	n.v.t

Verantwoord beleggen en stemgedrag

Het fonds is zich ervan bewust dat het als belegger een verantwoordelijke rol heeft in de maatschappij. In het beleggingsbeleid heeft het fonds verwoord hoe het bij het beleggen rekening houdt met milieu, klimaat, mensenrechten en sociale verhoudingen.

Dit leidt tot de volgende uitgangspunten voor verantwoord beleggen:

- ✓ Onderschrijven van de Principles for Responsible Investments (PRI);
- ✓ Uitsluitingen bij beleggingen worden toegepast voor zover dit wettelijk verplicht is.

Het uitsluitingenbeleid van het fonds geldt voor beleggingen in bedrijven en organisaties die activiteiten uitvoeren die volgens de Nederlandse wet zijn verboden. Concreet betreft het betrokkenheid bij de productie of handel in clusterbommen en anti-persoonsmijnen. Het bestuur stelt de uitsluitingenlijst vast.

3.11 Pensioenparagraaf

Het pensioenreglement is aangepast aan de gewijzigde pensioenregeling per 1 januari 2017. De uitvoeringsovereenkomst is per 1 januari 2016 voor één jaar afgesloten. In verband met de overname van PPG Industries Fiber Glass B.V. door Nippon Electric Glass co, Ltd, Japan is per 1 januari 2017 een nieuwe uitvoeringsovereenkomst voor een jaar afgesloten met Electric Glass Fiber NL B.V. en PPG Industries Chemicals B.V. De werknemers van PPG Industries Netherlands hebben vanaf die datum de status van gewezen deelnemers.

Kenmerken regeling

De kenmerken van de regeling zijn per 1 januari 2016 als volgt:

Pensioensysteem	Middelloodregeling
Pensioenleeftijd	67
Pensioengevend salaris	12x maandsalaris plus ploegentoeslag en vakantietoeslag
Franchise	€ 15.924
Opbouwpercentage vast salaris	1,75%
Partnerpensioen	70%
Eigen bijdrage	Geen

Toeslagbeleid

Het pensioenfonds heeft in de fondsdocumenten het volgende opgenomen over toeslagen:

1. Op de pensioenrechten en pensioenaanspraken wordt jaarlijks toeslag verleend van maximaal:
 - a. de procentuele ontwikkeling van het door het Centraal Bureau voor de Statistiek vastgestelde consumentenprijsindexcijfer, reeks CPI-alle huishoudens, zoals deze zich gedurende de 12 maanden gelegen vóór de maand september van het voorafgaande jaar heeft voorgedaan met betrekking tot de ingegane pensioenen, de premievrije pensioenaanspraken als bedoeld in artikel 13 en de aanspraken op bijzonder partnerpensioen en verevend ouderdompensioen als bedoeld in artikel 11;
 - b. de voor de werkgever geldende loonontwikkeling, dan wel hetgeen in de CAO ten aanzien van de hoogte van de toeslagen anders is bepaald, met betrekking tot de opgebouwde pensioenaanspraken van de deelnemers en de ingevolge artikel 12 lid 1 tot en met 3 verworven aanspraken.

2. Het bestuur beslist evenwel jaarlijks in hoeverre pensioenrechten en pensioenaanspraken worden aangepast.
3. Voor deze voorwaardelijke toeslagverlening is geen reserve gevormd en wordt geen premie betaald. De toeslagverlening wordt uit beleggingsrendement gefinancierd.
4. Het bestuur behoudt zich het recht voor om het toeslagenbeleid als vastgelegd in dit artikel volgens de bepalingen uit de statuten aan te passen. Toekomstige wijzigingen in dit artikel zijn verbindend voor alle deelnemers, gewezen deelnemers, gepensioneerden, pensioengerechtigden en gewezen partners van het fonds.

Mutatieoverzicht deelnemers

	Actief	Slaper	Pensioen- gerechtigd
Stand per 1 januari 2016	509	417	484
Nieuwe deelnemers	37		
Ontslag	-43	43	
Waardeoverdracht/afkoop			
Ingang ouderdomspensioen	-6	-10	16
Ingang partner- en wezenpensioen			10
Overlijden	-1	-1	-14
Overige oorzaken/samenvoegingen	3	-1	-4
Stand 31 december 2016	499	448	492

3.12 Actuariële paragraaf

Actuariële analyse

De actuariële analyse van het saldo van baten en lasten kan als volgt worden weergegeven:

(* € 1.000)	2016	2015
Premieresultaat		
Premiebijdragen	3.630	2.906
Pensioenopbouw	-4.014	-3.871
Onttrekking uit voorziening pensioenverplichtingen voor pensioenuitvoeringskosten	118	111
Pensioenuitvoeringskosten	-26	-19
Interestresultaat		
Beleggingsresultaten	12.978	6.708
Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen	143	-415
Wijziging marktrente	-21.217	-11.888
Overig resultaat		
Resultaat op waardeoverdrachten	-	6
Resultaat op kanssystemen	-510	-672
Overige baten en lasten	146	522
Wijziging actuariële grondslagen	528	2.237
Saldo van baten en lasten	-8.224	-4.375

Kostendeekkende premie

(* € 1.000)	2016	2015
Zuiver kostendeekkende premie	4.977	4.717
Gedempte premie	3.072	2.449
Ontvangen pensioenpremie	3.630	2.906

Op grond van de actuariële analyse kan worden vastgesteld dat er sprake is van een kostendeekkende premie. Tevens blijkt dat toeslag niet kan worden verleend.

Feitelijke premie

(* € 1.000)	
1. Actuarieel benodigde koopsom	
- Actuariële inkoop	2.477
- Koopsom overlijdensrisico	143
- Opslag premievrijstelling	155
Totaal	2.775
2. Opslag voor het bij de aangroei van pensioenverplichtingen behorende vereist eigen vermogen (met inachtneming van de geformuleerde ambitie en de afgesproken wijze van financieren)	666
3. Opslag voor de bij de aangroei van de pensioenverplichtingen behorende uitvoeringskosten	-
4. Actuarieel benodigde premie met betrekking tot de voorwaardelijke onderdelen van de pensioenregeling (met inachtneming van de geformuleerde ambitie en de afgesproken wijze van financieren)	189
5. Feitelijke premie = 1 + 2 + 3 + 4	3.630

Rol en bevindingen van de certificerend actuaris

De certificerend actuaris heeft de opdracht om vast te stellen dat het fonds voldoet aan de vereisten vanuit artikel 126 tot en met 140 PW. De belangrijkste bevindingen die door de certificerend actuaris zijn gerapporteerd betreffen:

- ✓ Op 31 oktober 2016 is door het CBS een geactualiseerde raming van de toekomstige ontwikkeling van de macro resterende levensverwachting afgegeven. Als gevolg van die publicatie gaat de (fiscale) pensioenrichtleeftijd die van toepassing is bij tweede pijler pensioenregelingen in 2018 omhoog van 67 jaar naar 68 jaar. Dit heeft mogelijk consequenties voor de regelingen die door uw pensioenfonds worden gevoerd. Wij raden het pensioenfonds aan hier tijdig over in overleg te treden met sociale partners. Volledigheidshalve merken wij op dat een wijziging van de pensioenregeling betekent dat een nieuwe aanvangshaalbaarheidstoets moet worden uitgevoerd en ingediend bij DNB.
- ✓ Wij bevelen het pensioenfonds aan de (ex post) kostendekkende premie accuraat per polis vast te stellen.
- ✓ Het pensioenfonds dient zelf te onderbouwen dat het strategisch beleggingsbeleid en het beleggingsplan binnen de prudent person regel passen. Een onderbouwing hebben wij voor boekjaar 2016 ontvangen, die wij mede als basis voor het oordeel voor ons prudent person hebben gehanteerd. Wij bevelen het pensioenfonds aan deze onderbouwing vanaf boekjaar 2017 verder uit te breiden en een volledige prudent person onderbouwing te formuleren.

- ✓ Bij het herstelplan 2017 is geen rekening gehouden met de (negatieve) gevolgen van een rentestijging op het vereist eigen vermogen, maar wel met de (positieve) gevolgen van een rentestijging op het verwacht rendement en de herstelkracht die besloten zit in de premie. Dit is toegestaan door DNB, wat ook blijkt uit de goedkeuring van het bij DNB ingediende herstelplan 2017. Desondanks verzoeken wij het bestuur deze inconsistentie bij toekomstige aanpassingen van het herstelplan op te lossen, dan wel expliciet te onderbouwen waarom het evenwichtig is voor de verschillende belanghebbenden deze inconsistentie te handhaven.
- ✓ Het herstelplan 2017 gaat uit van de maximaal toegestane beleggingsrendementen conform de Commissie Parameters. Als gevolg van (mogelijk te) hoge rendementen kan de verwachte ontwikkeling van de dekkingsgraad te rooskleurig zijn. Hiermee kan een korting op pensioenaanspraken worden voorkomen. Indien de ingerekende rendementen uiteindelijk te optimistisch blijken te zijn geweest, kan hierdoor sprake zijn van een herverdeling van vermogen van jongeren naar ouderen. Wij verzoeken het bestuur komend jaar expliciet in te gaan op de evenwichtigheid van de gehanteerde rendementen in het kader van het herstelplan.
- ✓ De premiedekkingsgraad bedraagt 97% voor 2016. Hiermee is de ontvangen premie in lijn met 2015 (licht) lager dan wat benodigd is ter financiering van de kosten voor pensioenopbouw. Dit gaat ten koste van de algemene middelen van het pensioenfonds en zal op termijn leiden tot een lager toeslagpotentieel. In lijn met de eerdere aanbevelingen in haar On Site onderzoek 2016 van DNB bevelen wij het pensioenfonds aan haar premiebeleid, in het kader van evenwichtige belangenbehartiging van haar verschillende stakeholders, in de loop van 2017 nader te onderbouwen.
- ✓ De risicohouding – zowel de korte termijn als de lange termijn – vormt het formele kader waarbinnen het strategisch beleggingsbeleid moet worden vastgesteld. Afstemming van de risicohouding heeft plaatsgevonden met sociale partners, waarna het bestuur de lange termijn risicohouding heeft vastgesteld en heeft beschreven in de ABTN. De korte termijn risicohouding is weliswaar afgestemd met sociale partners, maar nog niet expliciet en volledig beschreven in de ABTN. Naar onze mening dient de korte termijn risicohouding in concrete kwantitatieve termen worden geformuleerd als gewenste hoogte van het vereist eigen vermogen of een (concreet benoemde) bandbreedte daarvoor. Wij bevelen het pensioenfonds aan in de loop van 2017 de korte termijn risicohouding concreet uit te werken en op te nemen in de ABTN.
- ✓ Het beleid inzake liquide middelen zoals opgenomen in de ABTN staat het pensioenfonds toe leningen aan te gaan voor wettelijk verboden doeleinden. Wij verzoeken het fonds daarom de formulering in de ABTN te herzien en aan te geven dat te allen tijde aan de Pensioenwet wordt voldaan. Volledigheidshalve merken wij daarbij op dat het pensioenfonds op balansdatum geen leningen is aangegaan.

Oordeel van de certificerend actuaris over de financiële positie (RJ 610.503)

In zijn actuariële verklaring heeft de certificerend actuaris geoordeeld dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 PW met uitzondering van artikelen 131, 132 en 133. Met betrekking tot artikel 135 beveelt de actuaris het bestuur aan gedurende 2017 gevolg te geven aan het definiëren van de kortetermijnrisicohouding en deze op te nemen in de beleidsdocumenten.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is voor het tweede jaar lager dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen. De vermogenspositie is naar de mening van de certificerend actuaris slecht, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het minimaal vereist eigen vermogen.

3.13 Risicoparaagraaf

Risico en beheersing/beleid

Het bestuur heeft zijn beleid verwoord in de ABTN. Algemene leidraad voor het uitvoeren van zijn beheertaken zijn de voorschriften van de toezichthouder (DNB).

We onderkennen de volgende risico's:

Financiële risico's

- ✓ Beleggingsrisico's;
- ✓ Actuariële risico's;
- ✓ Renterisico
- ✓ Valutarisico
- ✓ Marktrisico
- ✓ Concentratierisico
- ✓ Kredietrisico
- ✓ Verzekeringstechnisch risico

Niet financiële risico's

- ✓ Omgevingsrisico
- ✓ Operationeel risico
- ✓ Uitbestedingsrisico
- ✓ Juridisch risico

Financiële risico's

Beleggingsrisico's

In het beleggingsbeleid is sprake van een grote spreiding over de verschillende beleggingscategorieën en regio's. Per beleggingscategorie is een strategische weging aangegeven alsmede de bandbreedtes die naar inzicht van de externe vermogensbeheerder benut kunnen worden. Dit resulteert dat de gehele portefeuille een lager risico heeft dan voorheen het geval was. De belangrijkste beleggingsrisico's zijn het markt-, prijs-, valuta- en kredietrisico.

Actuariële risico's

In 2016 is nieuwe informatie over overlevingskansen gepubliceerd door het Actuariel Genootschap (AG Prognosetafel 2016). Het bestuur heeft de huidige grondslagen voor de voorziening pensioenverplichtingen, inclusief de invloed van fondsspecifieke eigenschappen, hiermee opnieuw geëvalueerd.

De informatie bevestigt de geconstateerde ontwikkeling van de levensverwachting. De nieuwe informatie geeft het bestuur aanleiding voor verdere actualisering van de toegepaste overlevingskansen en fondsspecifieke ervaringssterfte. Door toepassing van de meest actuele

informatie over overlevingskansen wordt het langlevensrisico voor het fonds voor dit moment gemitigeerd.

Renterisico

Het fonds is gevoelig voor wijzigingen in de marktrente omdat de duration van de beleggingen en de verplichtingen niet gelijk zijn. Bij de bepaling van het beleggingsbeleid weegt het bestuur zorgvuldig de voordelen en nadelen van meer of minder durationmatching af ten opzichte van alternatieve strategieën.

Ondanks de lage niveaus van de rente blijft er een substantieel renterisico bestaan, waartegen het pensioenfonds zich gedeeltelijk zal indekken. De mate van renteafdekking is vastgesteld in samenhang met de invulling van het totale beleggingsbeleid, met het oog op de doelstellingen. De verhoogde focus op kortetermijnrisico's en renterisico in het kader van het 'zacht dynamisch beleid' blijft gezien de indexatieambitie de aandacht houden van beleggingsadviescommissie en bestuur tot de financiële positie is verbeterd. Dit zal door middel van terugkerende risicobudgetteringsstudies of een vernieuwde ALM-studie getoetst worden.

Valutarisico

Valutarisico's worden binnen het pensioenfonds gedeeltelijk afgedekt. De mate van valutaafdekking die efficiënt is voor de portefeuille is aan bod geweest bij de ALM-studie. Op kwalitatieve gronden is valuta-exposure enkel toegestaan naar 'safe-haven-valuta' (in concreto de Amerikaanse dollar). Vanuit operationeel oogpunt, kiest het bestuur ervoor de exposure naar valuta van opkomende markten niet af te dekken. In gezamenlijkheid mag de totale exposure naar vreemde valuta binnen de beleggingsportefeuille niet hoger zijn dan 25%. Valutatransacties die geen betrekking hebben op onderliggende waarden zijn niet toegestaan. De uitvoering van de valutaafdekking is uitbesteed aan de vermogensbeheerder. De beleggingsadviescommissie heeft de taak het valutarisico te monitoren. Zij doen dit op basis van de maandrapportages en de kwartaalrapportages van de vermogensbeheerder.

Marktrisico

Het Fonds staat bloot aan marktrisico in de vorm van mogelijke daling van de marktwaarde van de beleggingen in zakelijke en vastrentende waarden.

Het beleid op het gebied van marktrisico is vastgelegd in de beleggingsrichtlijnen en is vastgesteld op basis van een ALM-studie. In de beleggingsrichtlijnen is vastgelegd door welke partij en op welke wijze (spreiding en soorten beleggingen) het vermogen belegd dient te worden.

De beleggingsrichtlijnen worden vastgesteld onder verantwoordelijkheid van het bestuur en bevatten alle limieten waarbinnen een vermogensbeheerder vervolgens eigen inzicht mag beleggen. De implementatie wordt gedaan door middel van beleggingsfondsen.

Monitoring van het marktrisico geschiedt met behulp van maandrapportages en kwartaalrapportages van de vermogensbeheerder en de onafhankelijke risicorapportage. Op deze wijze wordt de werkelijke portefeuilleverdeling vergeleken met de richtlijnen. De beleggingsadviescommissie bespreekt maandelijks de beleggingsresultaten. De notulen van de

beleggingsadviescommissie en maandrapportages en kwartaalrapportages van de vermogensbeheerder worden in de bestuursvergaderingen besproken.

Concentratie risico

Onder concentratierisico wordt verstaan het risico dat als gevolg van grote posities binnen de portefeuille een bepaalde ontwikkeling of gebeurtenis een groot effect heeft op de waarde van de portefeuille.

In het beleggingsbeleid is sprake van een grote spreiding over de verschillende beleggingscategorieën en regio's. Per beleggingscategorie is een strategische weging aangegeven alsmede de bandbreedtes die naar inzicht van de externe vermogensbeheerder benut kunnen worden. Het resultaat is dat de gehele portefeuille een laag risico heeft.

Verzekeringstechnisch risico

De belangrijkste verzekeringstechnische risico's zijn het langlevensrisico en het kortlevensrisico. Het langlevensrisico vormt voor het Fonds het grootste verzekeringstechnische risico. Onder langlevensrisico wordt verstaan het risico dat deelnemers, gemiddeld genomen, langer blijven leven dan werd aangenomen bij de waardering van de Technische voorzieningen. De Technische voorzieningen bieden in dat geval onvoldoende dekking voor de toekomstige pensioenuitkeringen. Er wordt rekening gehouden met de voorzienbare trend in de overlevingskansen door gebruik te maken van de meest recente prognoses van het Actuarieel Genootschap.

Kortlevensrisico is het risico dat deelnemers eerder komen te overlijden dan bij de waardering van de Technische voorzieningen werd aangenomen. Dit risico doet zich voor bij pensioenvormen die uitkeringen bij overlijden kennen, zoals nabestaandenpensioenen. Dit risico wordt grotendeels gemitigeerd door gelijktijdige vrijval van het ouderdomspensioen. De omvang van het Fonds is zodanig dat dit risico beperkt is.

Daarnaast worden tot het verzekeringstechnische risico gerekend: procesrisico, risico-opslag voor afwijkingen ten opzichte van de sterftetrend (sterftetrend-onzekerheid) en negatieve afwijkingen van de verwachtingswaarde. Deze drie risico's bedragen een percentage van de op actuele waarde berekende Technische voorzieningen. Het procesrisico neemt af naarmate het deelnemersbestand toeneemt, omdat de sterftetrend dan beter kan worden geschat.

De bepaling van de pensioenverplichtingen is gebaseerd op de levensverwachtingen, zoals die in 2016 door het Actuarieel Genootschap zijn gepubliceerd in de prognosetafel AG2016.

De tafels voorspellen dat de levensduur nog aanzienlijk zal toenemen. Vanwege de lange horizon is zo'n voorspelling onvermijdelijk zeer onzeker. Jaarlijks wordt getoetst of de gebruikte aannames nog aansluiten bij de waarnemingen in het Fonds.

Niet-Financiële risico's

Omgevingsrisico

Onder omgevingsrisico wordt verstaan het risico op van buiten het Fonds komende veranderingen op het gebied van concurrentieverhoudingen, belanghebbenden (waaronder begrepen de

Werkgever), reputatie alsmede het algemene klimaat waarin (ondernemings)pensioenfondsen opereren.

Er worden geen expliciete omgevingsanalyses uitgevoerd door het fonds.

Operationeel risico

Onder operationeel risico wordt verstaan het risico samenhangend met ondoelmatige of onvoldoende doeltreffende procesinrichting of procesuitvoering bij het Bestuur en de andere organen van het Fonds.

Het dagelijks bestuur worden gevormd door de voorzitter en de secretaris. Alle voorgenomen operationele besluiten worden aan het voltallige bestuur voorgelegd. Bij het aangaan van verplichtingen hanteert het bestuur altijd het vier-ogen principe.

Het bestuur kent nog geen procedure voor de periodieke evaluatie van het functioneren van het bestuur als geheel en van de individuele bestuursleden. Het bestuur is in voorbereiding om een procedure in te voeren.

Uitbestedingsrisico

Uitbestedingsrisico is het risico dat de kwaliteit van aan derden uitbestede werkzaamheden niet voldoet aan de eisen van het Fonds of dat de continuïteit niet gewaarborgd is. Doelstelling bij het uitbestedingsbeleid is dan ook het waarborgen van de kwaliteit van de dienstverlening door de partijen aan wie het Fonds werkzaamheden heeft uitbesteed en het waarborgen dat het Fonds steeds in control is ten aanzien van de uitbestede processen. In het uitbestedingsbeleid is het uitbestedingsproces vastgelegd en aangegeven aan welke eisen het proces dient te voldoen en welke voorwaarden in een uitbestedingsovereenkomst moeten worden opgenomen. Het Fonds heeft werkzaamheden betreffende pensioenadministratie uitbesteed aan Appel Pensioenuitvoering B.V. en vermogensbeheer aan BlackRock Advisors (UK) Limited. Om te waarborgen dat het Fonds zekerheid heeft dat deze partijen de risico's uit hoofde van de uitbestede activiteiten in voldoende mate beheersen, zijn met alle partijen overeenkomsten en/of Service Level Agreements aangegaan. In de overeenkomsten is onder meer geregeld dat de externe partijen periodiek rapporteren over de werkzaamheden voor het Fonds. Het pensioenfonds ontvangt elk kwartaal een SLA rapportage van Appel Pensioenuitvoering B.V.. Hieruit zijn in 2016 geen significante aandachtspunten naar voren gekomen. Appel Pensioenuitvoering B.V. is ISAE 3402 type II gecertificeerd. Het pensioenfonds ontvangt ieder jaar een statusrapportage over de uitgevoerde externe audit. Daarnaast is Appel Pensioenuitvoering B.V. ISAE 3000 type I gecertificeerd (betreft ICT).

BlackRock verstrekt maandelijks beleggingsrapportages. Elke maand worden de beleggingsresultaten door de beleggingsadviescommissie geëvalueerd.

Integriteitsrisico

Het integriteitsrisico betreft het risico dat de integriteit van het Fonds wordt beïnvloed als gevolg van niet integere of onethische gedragingen van Bestuursleden en leden van de andere organen van het Fonds. Hiertoe heeft het Fonds functiescheidingen aangebracht en wordt het

vierogenprincipe toegepast. Voorts kent het Fonds een Gedragscode die van toepassing is op de aan het Fonds verbonden personen. De verbonden personen dienen op basis van de in de Gedragscode opgenomen voorschriften te rapporteren aan de externe compliance officer. De compliance officer rapporteert zijn bevindingen op kwartaalbasis aan het Bestuur. Tevens is een klokkenluidersregeling van toepassing op alle verbonden personen van het Fonds. Verbonden personen wordt hiermee gelegenheid gegeven om misstanden al dan niet anoniem te melden, zodat actie kan worden ondernomen in het geval van mogelijke overtredingen van interne of externe regelgeving of andere misstanden.

Juridisch risico

Onder juridisch risico wordt verstaan het risico samenhangend met veranderingen in en naleving van wet- en regelgeving en het mogelijk bedreigd worden van de rechtspositie van het Fonds, met inbegrip van de mogelijkheid dat contractuele bepalingen niet afdwingbaar zijn. Voor het opstellen van contracten en reglementen en bij het uitvoeren van transacties wordt advies ingewonnen bij gespecialiseerde externe juristen. Het Fonds volgt de ontwikkelingen met betrekking tot de organisatie en governance van het beleggings- en risicobeheersingsproces nauwlettend en toetst de eigen organisatie en governance aan best practices in de markt.

3.14 Toekomstparagraaf

Toekomstbestendigheid

Het bestuur van het fonds heeft in het afgelopen jaar nagedacht over de toekomstbestendigheid van het fonds. Hierbij zijn onder meer de kostenstructuur, premieruimte en aard en ontwikkeling van het deelnemersbestand betrokken. Naast het identificeren van alternatieven voor de uitvoering van de pensioenregeling heeft het bestuur ook een kwetsbaarheidsanalyse opgesteld.

Aanpassingen pensioenregelingen

In 2017 zal de pensioenregeling aangepast worden aan het nieuwe fiscale kader. Andere aanpassingen worden niet verwacht.

Herstelplannen

Het aantal fondsen dat in 2017 een korting zal moeten doorvoeren is aanzienlijk kleiner gebleken dan op basis van rentestanden enkele maanden voor het einde van 2016 het geval leek te zijn. De enkele fondsen waarvoor een kortingsmaatregel aan de orde is moeten deze (vanwege de vereiste dat sprake moet zijn van een ten minste geleidelijk herstel) doorvoeren in 2017. Hierbij is de eerst mogelijke datum normaal gesproken 1 juli 2017 en de laatst mogelijke datum 31 december 2017.

Toekomst pensioenstelsel

Op 8 juli 2016 heeft het toenmalige kabinet in de perspectiefnota de onderzoeksrichtingen voor de toekomst van het pensioenstelsel uiteen gezet. Het is aan het nieuwe kabinet, dat gevormd wordt op basis van de uitslag van de verkiezingen op 15 maart, om daaraan een vervolg te geven. Een hoofdrichting van de perspectiefnota is de afschaffing van de doorsneesystematiek. De perspectiefnota oordeelde daarnaast positief over de haalbaarheid van een nieuw contracttype gebaseerd op persoonlijke pensioenvermogens, met de mogelijkheid van omzetting van bestaande rechten en aanspraken. In oktober 2016 publiceerde de Pensioenfederatie een viertal rapporten waarin op diverse aspecten van de toekomst van het pensioenstelsel wordt ingegaan.

Verhoging AOW-leeftijd en pensioenrichtleeftijd

Op 31 oktober 2016 kondigde het kabinet verdere verhogingen van de AOW-leeftijd en de pensioenrichtleeftijd aan. Deze verhogingen vloeien voort uit een wettelijk vastgelegde rekenregel, waardoor toename van de resterende levensverwachting van een 65-jarige automatisch kan leiden tot verhoging van de pensioenleeftijden. De meest directe consequentie is dat de pensioenrichtleeftijd voor pensioenopbouw in de tweede pijler onder de omkeerregel per 1 januari 2018 wordt verhoogd naar 68 jaar.

Automatische waardeoverdracht kleine pensioenen

In december 2016 en januari 2017 vond een internetconsultatie plaats over het wetsvoorstel automatische waardeoverdracht kleine pensioenen. Dat voorstel, met een beoogde invoeringsdatum van 1 januari 2018, zou uitvoerders de keuze bieden om pensioenen tot de huidige afkoopgrens automatisch over te dragen naar een nieuwe uitvoerder. Daarnaast zou het mogelijk worden hele kleine pensioenen te laten vervallen.

Het wetsvoorstel gaat verder onder meer in op de conversie van opgebouwde pensioenaanspraken naar een hogere pensioenleeftijd bij verhoging van de wettelijke pensioenrichtleeftijd, en schetst de voorwaarden waaronder dat zou moeten kunnen zonder dat sprake hoeft te zijn van instemmingsrecht voor de betrokken deelnemers.

Verzamelwet pensioenen 2017

Op 7 februari 2017 zond staatssecretaris de Verzamelwet aan de Tweede Kamer, met daarin een tiental voorstellen tot verbetering en verduidelijking van staande wetgeving. In het oog springen onder meer de verplichting tot een Raad van Toezicht voor fondsen met een belegd vermogen van meer dan een miljard (tenzij volledig verzekerd), en de voorgestelde verduidelijking van de bepaling over het aantal jaar waarin sprake moet zijn van dekkingstekort alvorens wordt overgegaan tot een korting van de rechten en aanspraken om het minimaal vereist eigen vermogen ineens te herstellen.

Consolidatie

Zoals dat ook in 2016 het geval is geweest, zal de consolidatie onder pensioenfondsen zich naar alle waarschijnlijkheid ook in 2017 voortzetten. In relatief veel gevallen vinden pensioenfondsen aansluiting bij grotere (bedrijfstak-)pensioenfondsen, en in 2016 zijn druppelsgewijs ook enkele fondsen toegetreden tot algemeen pensioenfondsen. In een enkel geval werd gebruik gemaakt van wat is gaan heten de België-route. Minder dan in eerdere jaren was er sprake van overdracht naar verzekeraars, ongetwijfeld mede vanwege het renteniveau.

Hoogezand, 30 mei 2017

Stichting Pensioenfonds NEG Nederland

Ir. G.J. Burger (voorzitter)

H. Jongejan (secretaris)

Drs. P.C. van den Berg

Ing. F.K. van Heuvelen

Mevrouw drs. F.J. Huisman

Ir. P.J.C. Schimmel

STICHTING PENSIOENFONDS NEG NEDERLAND

JAARREKENING 2016

4 JAARREKENING

4.1 Balans per 31 december 2016

(* € 1.000)	Ref.	31 december 2016	31 december 2015
ACTIVA			
Beleggingen voor risico pensioenfond	1.		
Aandelen		124.794	115.313
Vastrentende waarden		122.134	119.320
		<u>246.928</u>	<u>234.633</u>
Vorderingen en overlopende activa	2.		
Premies		121	-
Verzekeringsmaatschappijen		-3	94
Overige		30	31
		<u>148</u>	<u>125</u>
Overige activa	3.		
Liquide middelen		93	472
Totaal activa		<u>247.169</u>	<u>235.230</u>

(* € 1.000)	Ref.	31 december 2016	31 december 2015
PASSIVA			
Stichtingskapitaal en reserves	4.		
Stichtingskapitaal		-	-
Risicoreserve		60.470	57.265
Algemene reserve		-74.264	-62.835
		<u>-13.794</u>	<u>-5.570</u>
Technische voorzieningen	5.		
Voorziening pensioenverplichtingen		257.506	238.935
Overige technische voorzieningen		304	-
		<u>257.810</u>	<u>238.935</u>
Overige schulden en overlopende passiva	6.		
Overige schulden		712	253
Derivaten		2.441	1.612
		<u>3.153</u>	<u>1.865</u>
Totaal passiva		<u>247.169</u>	<u>235.230</u>

4.2 Staat van baten en lasten over 2016

(* € 1.000)	Ref	2016	2015
BATEN			
Premiebijdragen van werkgever	7.	3.630	2.906
Beleggingsresultaten risico pensioenfonds	8.	12.978	6.708
Overige baten		-	-
		<u>16.608</u>	<u>9.614</u>
LASTEN			
Pensioenuitkeringen	9.	-5.828	-5.528
Pensioenuitvoeringskosten	10.	-26	-19
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor rekening van het pensioenfonds	11.		
Pensioenopbouw		-3.716	-3.579
Rentetoevoeging		143	-415
Onttrekking pensioenuitkeringen		5.918	5.532
Onttrekking uitvoeringskosten		118	111
Wijziging marktrente		-21.217	-11.888
Saldo inkomende en uitgaande waardeoverdrachten		-	22
Overige mutaties		404	284
Wijziging kostenvoorziening		-	2.237
Technisch resultaat		-749	-465
Wijziging AG-tafel		-607	-
Wijziging ervaringssterfte		1.135	-
Toevoeging IBNR-voorziening		-304	-
		<u>-18.875</u>	<u>-8.161</u>
Saldo overdracht van rechten	12.	-	-16
Overige lasten	13.	-103	-265
		<u>-24.832</u>	<u>-13.989</u>
Saldo van baten en lasten		-8.224	-4.375

4.3 Bestemming van het saldo van baten en lasten

(* € 1.000)	2016	2015
Risicoreserve	3.205	12.269
Algemene reserve	-11.429	-16.644
	-8.224	-4.375

4.4 Kasstroomoverzicht over 2016

(* € 1.000)	2016	2015
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen premies	3.365	-
Betaalde pensioenuitkeringen	-5.822	-5.528
Betaalde waardeoverdrachten	-	-16
Ontvangen uitkeringen van herverzekeraars	17	4
Betaalde premies herverzekering	-24	-22
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-28	-17
Overigen	-	-
Totaal kasstroom uit pensioenactiviteiten	-2.492	-5.579
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Verkopen en aflossingen van beleggingen	20.026	38.678
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten	-	1
Aankopen beleggingen	-17.912	-32.778
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-1	-
Totaal kasstroom uit beleggingsactiviteiten	2.113	5.901
Mutatie liquide middelen	-379	322
Verloop liquide middelen		
Stand 1 januari	472	150
Stand 31 december	93	472
Mutatie liquide middelen	-379	322

4.5 Toelichting behorende tot de jaarrekening

4.5.1 Inleiding

Stichting Pensioenfonds NEG Nederland ('het fonds'), statutair gevestigd te Hoogezand, is opgericht op 5 december 1990. De laatste statutenwijziging was op 12 december 2016. De stichting is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 41015062 (adres: Energieweg 3 Westerbroek).

Het fonds is een ondernemingspensioenfonds en stelt zich ten doel het verlenen van pensioenen aan deelnemers, gewezen deelnemers en gepensioneerden van de aangesloten onderneming en aan hen, die door de arbeid van bedoelde deelnemers, gewezen deelnemers en gepensioneerden worden of werden onderhouden.

De aangesloten ondernemingen zijn:

- ✓ Electric Glass Fiber NL B.V.;
- ✓ PPG Industries Chemicals B.V.;
- ✓ PPG Industries Netherlands B.V.

In verband met de overname van PPG Industries Fiber Glass B.V. door Nippon Electric Glass co, Ltd, Japan per oktober 2016 voert het Fonds vanaf 1 januari 2017 de pensioenregeling uit van Electric Glass Fiber NL B.V. en PPG Industries Chemicals B.V. De werknemers van PPG Industries Netherlands hebben vanaf die datum de status van gewezen deelnemers.

4.5.2 Overeenstemmingsverklaring

De Jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9 Boek 2 BW en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving (RJ610).

Het bestuur heeft op 30 mei 2017 de jaarrekening opgemaakt.

4.5.3 Grondslagen voor de waardering

Algemeen

Alle bedragen zijn vermeld in duizenden Euro's.

Beleggingen en pensioenverplichtingen worden gewaardeerd op actuele waarde. Overige activa en passiva worden gewaardeerd tegen actuele waarde, tenzij anders vermeld.

Vergelijking met voorgaand jaar

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van voorgaand jaar, met uitzondering van de toegepaste schattingswijzigingen zoals opgenomen in paragraaf "schattingswijzigingen".

Schattingswijzigingen

Prognosetafel

De actuariële grondslagen en/of methoden worden periodiek beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid.

Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien van sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen voor zowel de gehele bevolking als specifiek voor de populatie van het pensioenfonds. Vanaf boekjaar 2016 zijn de volgende schattingswijzigingen doorgevoerd (van totaal -224):

- ✓ Er is overgegaan van de Prognosetafel AG2014 naar de Prognosetafel AG2016, zoals op 13 september 2016 gepubliceerd door het Actuarieel Genootschap (AG): effect 607
- ✓ Wijziging ervaringssterfte: effect -1.135
- ✓ Toevoeging IBNR-voorziening: effect 304

Opname van een actief of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde. Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post "nog af te wikkelen transacties". Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Verantwoording van baten en lasten

Baten worden in de rekening van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Schattingen en veronderstellingen

Bij toepassing van de grondslagen en regels voor het opstellen van de jaarrekening vormt het bestuur van het pensioenfonds zich verschillende oordelen en maakt schattingen die essentieel kunnen zijn voor de in de jaarrekening opgenomen bedragen. Indien het voor het geven van het in artikel 2:362 lid 1 BW vereiste inzicht noodzakelijk is, is de aard van deze oordelen en schattingen inclusief de bijbehorende veronderstellingen opgenomen bij de toelichting op de desbetreffende jaarrekeningposten.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

De jaarrekening is opgesteld in euro's, zijnde de functionele en presentatievaluta van het pensioenfonds.

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar Euro's tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de waardering tegen reële waarde. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta's worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum.

Het fonds heeft ultimo 2016 beleggingen in vreemde valuta, die volledig gehedged zijn tegen de Euro.

Beleggingen

Algemeen

De beleggingen worden gewaardeerd op actuele waarde. Slechts indien de actuele waarde van een belegging niet betrouwbaar kan worden vastgesteld, vindt waardering plaats op basis van geamortiseerde kostprijs.

Participaties in beleggingsinstellingen, die gespecialiseerd zijn in een bepaald soort beleggingen worden gerubriceerd en gewaardeerd volgens de grondslagen voor dat soort beleggingen.

Aandelen

Beursgenoteerde aandelen en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoers.

De actuele waarde van niet beursgenoteerde aandelen en participaties in beleggingsfondsen is bepaald door de uitgevende instelling op basis van de netto vermogenswaarden van de onderliggende fondsen.

Derivaten

De derivaten zijn gewaardeerd op actuele waarde.

Vastrentende waarden

Beursgenoteerde vastrentende waarden en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoersen.

Indien vastrentende waarden of participaties in beleggingsinstellingen niet-beursgenoteerd zijn, vindt waardebepaling plaats op basis van de geschatte toekomstige netto kasstromen (rente en aflossingen) die uit de beleggingen zullen voortvloeien, contant gemaakt tegen de geldende markttrente en rekening houdend met het risicoprofiel (kredietrisico; oninbaarheid) en de looptijd.

Herverzekeringen

Uitgaande herverzekeringspremies worden verantwoord in de periode waarop de herverzekering betrekking heeft.

Vorderingen uit herverzekeringscontracten op risicobasis worden verantwoord op het moment dat de verzekerde gebeurtenis zich voordoet.

Vorderingen uit hoofde van winstdelingsregelingen in herverzekeringscontracten worden verantwoord op het moment van toekenning door de herverzekeraar.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen worden opgenomen tegen de reële waarde van de tegenprestatie, gewoonlijk de verkrijgingswaarde. Een voorziening wordt getroffen op de vorderingen op grond van verwachte oninbaarheid.

Vorderingen en overlopende activa worden onderscheiden van vorderingen in verband met beleggings-transacties conform RJ 610.208. Conform RJ 610.208 mogen overige vorderingen en schulden inzake aandelen en vastrentende waarden betreffende te vorderen respectievelijk te betalen posities of tijdelijke banksaldi in verband met beleggingstransacties onder de beleggingsrubrieken aandelen en vastrentende waarden worden geclassificeerd indien deze door het pensioenfonds niet kunnen worden aangewend voor andere doelen dan beleggingstransacties.

Liquide middelen

Liquide middelen worden gewaardeerd tegen de verkrijgingswaarde. Onder de liquide middelen zijn opgenomen die kas- en banktegoeden die onmiddellijk opeisbaar zijn dan wel een looptijd

korter dan twaalf maanden hebben. Zij worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen.

Stichtingskapitaal en reserves

Algemeen

Stichtingskapitaal en reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen, inclusief de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het fonds en risico deelnemers en overige technische voorzieningen, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen in de balans zijn opgenomen. In de toelichting wordt opgenomen het krachtens de Pensioenwet minimaal vereiste eigen vermogen volgens de in het Besluit financieel toetsingskader (FTK) voorgeschreven berekeningsmethodiek als het surplusvermogen.

Risicoreserve

De risicoreserve wordt aangehouden als buffer voor neerwaartse koersfluctuaties van beleggingen. De omvang van deze reserve is gelijk aan het Vereist Eigen Vermogen aan de hand van de standaardtoets van DNB.

Technische voorzieningen

Voorziening pensioenverplichtingen

De voorziening voor pensioenverplichtingen wordt conform de fondsgrondslagen gewaardeerd op actuele waarde (marktwaarde). De actuele waarde wordt bepaald op basis van de contante waarde van de beste inschatting van toekomstige kasstromen die samenhangen met de op balansdatum onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen. Onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen zijn de opgebouwde nominale aanspraken en de onvoorwaardelijke (indexatie)toezeggingen. De contante waarde wordt bepaald met gebruikmaking van de markttrente.

Bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen is uitgegaan van de op de balansdatum geldende pensioenreglementen en van de over de verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken. Jaarlijks wordt door het bestuur besloten of de opgebouwde pensioenaanspraken worden geïndexeerd. Alle per balansdatum bestaande indexatiebesluiten (ook voor indexatiebesluiten na balansdatum voor zover sprake is van ex ante condities) zijn in de berekening begrepen. Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen.

Bij de berekening van de voorziening wordt rekening gehouden met premievrije pensioenopbouw in verband met invaliditeit op basis van de contante waarde van premies waarvoor vrijstelling is verleend wegens arbeidsongeschiktheid.

Bij de bepaling van de actuariële uitgangspunten wordt uitgegaan van voor de toezichthouder acceptabele grondslagen, waarbij rekening wordt gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen.

De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen:

- ✓ Marktrente: gebaseerd op de rentetermijnstructuur zoals maandelijks gepubliceerd door DNB.
Ultimo 2016 bedraagt de gemiddelde rente op basis van de door DNB gepubliceerde RTS voor de vaststelling van de technische voorziening circa 1,27% (2015 1,64%).
- ✓ Volgens de Prognose tafel AG 2016 (zoals gepubliceerd door het AG). Voorts wordt rekening gehouden met het verschil in overlevingskansen tussen de werkende en de totale bevolking door toepassing van (de Willis Towers Watson 2016) fonds specifieke ervaringssterfte.
- ✓ Gehuwdheidsfrequenties tot aan pensioenleeftijd conform de CBS 2013 publicatie. Na de pensioenleeftijd neemt de frequentie af met de sterftekans van de partner.
- ✓ Voor partnerpensioen is aangenomen dat de partner 3 jaar jonger is dan de verzekerde man en 3 jaar ouder dan de verzekerde vrouw.
- ✓ Ter dekking van het wezenpensioen wordt een opslag van 1,5% van de totale voorziening voor het nabestaandenpensioen gehanteerd, voor niet-ingegane deelnemers.
- ✓ Kostenopslag ter grootte van 2% van de voorziening voor pensioenverplichtingen in verband toekomstige administratie- en excassokosten.

Overige schulden en overlopende passiva

Schulden worden opgenomen tegen de reële waarde van de tegenprestatie, gewoonlijk de verkrijgingswaarde.

Dekkingsgraad

De (nominale) dekkingsgraad van het fonds wordt berekend door op balansdatum het balanstotaal minus de kortlopende schulden te delen op de technische voorzieningen zoals herverzekering

Bij het berekenen van de reële dekkingsgraad van het fonds wordt ten behoeve van deze berekening de voorziening pensioenverplichtingen herrekend, rekening houdend met de verwachte loon- en prijsinflatie.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds wordt berekend als een voortschrijdend gemiddelde van de actuele dekkingsgraden over 12 maanden.

4.5.4 Grondslagen voor de resultaatbepaling

Algemeen

Baten en lasten worden toegerekend aan het boekjaar waarop deze betrekking hebben. De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderinggrondslagen voor beleggingen en de voorzieningen pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtsreeks verantwoord in het resultaat.

Premiebijdragen van werkgever en werknemers

Onder premiebijdragen wordt verstaan de aan derden in rekening gebrachte c.q. te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen onder aftrek van kortingen. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

De premiebaten in het boekjaar zijn gebaseerd op de definitieve loonsomopgaven van de werkgever, tenzij deze nog niet beschikbaar zijn. In dat geval zijn de premiebaten gebaseerd op de voorlopige loonsomopgaven.

Beleggingsresultaten

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waarde wijzigingen en valutaresultaten. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. (In)directe beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan rentebaten en -lasten, dividenden, huuropbrengsten en soortgelijke opbrengsten.

Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Kosten van vermogensbeheer

Onder kosten van vermogensbeheer worden de externe en de daaraan toegerekende interne kosten verstaan.

Verrekening van kosten

Met de directe en indirecte beleggingsopbrengsten zijn verrekend de aan de opbrengsten gerelateerde transactiekosten, provisies, valutaverschillen e.d.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op actuariële grondslagen en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Pensioenuitvoeringskosten

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Mutatie technische voorzieningen voor risico pensioenfonds

Pensioenopbouw

De pensioenopbouw is de contante waarde van de pensioenaanspraken die toegekend zijn in het boekjaar.

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de nominale markttrente op basis van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. De interesttoevoeging wordt tegen de rekenrente primo boekjaar berekend over de beginstand en de mutaties gedurende het jaar.

Onttrekking voor de pensioenuitkeringen

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuariëel berekend en opgenomen in de technische voorziening. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen in de verslagperiode.

Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten

Jaarlijks wordt 2% van de pensioenopbouw en de inkomende waardeoverdrachten toegevoegd aan de technische voorziening ten behoeve van de pensioenuitvoeringskosten. Daarnaast valt 2% van de uitkeringen, afkopen en uitgaande waardeoverdrachten vrij uit de technische voorziening ten behoeve van pensioenuitvoeringskosten (excassokosten).

Wijziging uit hoofde van overdacht van rechten

Hieronder zijn opgenomen de aan het verslagjaar toe te rekenen overdrachtswaarde van de overgenomen respectievelijk overgedragen pensioenaanspraken met betrekking tot de actuariële waarde.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de actuele waarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt hieronder verantwoord.

Wijziging actuariële uitgangspunten

Mutatie technische voorzieningen uit hoofde van wijziging actuariële uitgangspunten heeft betrekking op de aanpassing van de sterftetafels. Voor verdere toelichting wordt verwezen naar de toelichting in de grondslagen inzake schattingswijzigingen.

Overige wijzigingen

De onder deze post opgenomen mutaties van de voorziening hebben betrekking op de kanssystemen.

Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen

Saldo overdrachten van rechten

De post saldo overdrachten van rechten bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen pensioenverplichtingen.

Premies herverzekering

De risico's voortvloeiend uit weduwen-, wezen- en arbeidsongeschiktheidstoezeggingen zijn herverzekerd bij Zwitserleven te Amstelveen.

4.5.5 Grondslagen kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is conform de directe methode opgesteld. Dit houdt in dat alle ontvangsten en uitgaven ook als zodanig worden gepresenteerd. Onderscheid wordt gemaakt tussen kasstromen uit pensioenuitvoeringsactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

4.5.6 Toelichting op de balans

Beleggingen voor risico pensioenfonds (1)

Aandelen

(* € 1.000)	2016	2015
Stand per 1 januari	115.313	121.446
Aankopen	6.396	7.442
Verkopen	-9.695	-30.357
Herwaardering	12.780	16.782
Stand per 31 december	124.794	115.313

De aandelen zijn gewaardeerd op basis van marktprijzen.

Vastrentende waarden

(* € 1.000)	2016	2015
Stand per 1 januari	119.320	113.752
Aankopen	9.156	12.321
Verkopen	-10.331	-7.921
Herwaardering	3.989	1.168
Stand per 31 december	122.134	119.320

De vastrentende waarden zijn gewaardeerd op basis van marktprijzen.

(* € 1.000)	2016	2015
Derivaten	-2.441	-1.612
Stand per 31 december		

Dit betreft de waarde van de hedgecontracten ter afdekking van het valutarisico. Ultimo 2016 is de waarde van de hedgecontracten negatief en derhalve verantwoord onder de overige schulden.

Het bestuur streeft ernaar om de vreemde valuta volledig af te dekken. Aan het eind van het verslagjaar was de valuta afdekking 100,9%.

Op basis van het zogenaamde doorkijkprincipe kunnen de beleggingen als volgt worden onderverdeeld:

(* € 1.000)	2016	2015
Aandelen	124.996	114.994
Vastrentende waarden	122.019	119.266
Kortlopende vorderingen en liquide middelen	360	780
Overige beleggingen	-447	-407
Valuta hedgecontracten	-2.441	-1.612
Stand per 31 december	244.487	233.021

Methodiek bepaling marktwaarde

Bij de waardering van de beleggingen van de stichting is gebruik gemaakt van afgeleide marktnoteringen.

Waarderingsmethodiek

De activa en passiva van de aandelenfondsen bestaan uit financiële activa en passiva, deze zijn gewaardeerd tegen marktwaarde. De waardering van holdings uit de aandelenfondsen die verhandeld worden op een effectenbeurs of marktplaats wordt gebaseerd op de slotkoers van de bied-prijs voor deze holdings. Voor passiva wordt de vraag-prijs gehanteerd. Voor activa en passiva die niet beursgenoteerd zijn wordt de 'marktwaarde' benaderd op basis van de waarschijnlijke realisatiewaarde voor de holdings.

De prijzen worden door de custodian Bank New York Mellon vastgesteld en door de vermogensbeheerder BlackRock uitsluitend gecontroleerd. BlackRock stelt niet de waardering van de beleggingen vast.

Voor de meerderheid van de beleggingen is sprake van objectief vast te stellen frequente marktnoteringen. Voor bepaalde beleggingen zijn deze niet beschikbaar en vindt waardering plaats op basis van waarderingsmodellen en -technieken, inclusief verwijzing naar de huidige reële waarde van vergelijkbare instrumenten en het gebruik van schattingen.

Schattingen van de actuele waarde zijn een momentopname, gebaseerd op de marktomstandigheden en de beschikbare informatie over het financiële instrument. Deze schattingen zijn van nature subjectief en bevatten onzekerheden en een significante oordeelsvorming (bijvoorbeeld rentestand, volatiliteit, schatting van kasstromen, etc.) en kunnen daarom niet met precisie worden vastgesteld.

Op basis van deze verscheidenheid en gradaties in waarderingsmethoden dienen de beleggingen te worden ingedeeld naar drie verschillende waarderingsniveaus:

Niveau 1: De waarde van de belegging is gebaseerd op direct waarneembare marktnoteringen van identieke beleggingen in een actieve markt.

Niveau 2: De actuele waarde wordt vastgesteld aan de hand van waarderingmodellen waarin gebruik is gemaakt van waarneembare marktdata.

Niveau 3: De waarde wordt vastgesteld met waarderingmodellen waarin niet gebruik is gemaakt van waarneembare marktdata.

Op basis van deze indeling kan de beleggingsportefeuille als volgt worden samengevat:

(* € 1.000)	Niveau 1	Niveau 2	Niveau 3	Totaal
Vastgoed				
Indirecte beleggingen (via fondsen)	-	-	-	-
Aandelen				
Aandelen	-	-	-	-
Private Equity	-	-	-	-
Indirecte beleggingen (via fondsen)	124.794	-	-	124.794
Vastrentende waarden				
Staatsobligaties	-	-	-	-
Bedrijfsobligaties				
Indirecte beleggingen (via fondsen)	122.134	-	-	122.134
Overige beleggingen				
Derivaten	-	-	-2.441	-2.441
Kortlopende vorderingen en liquide middelen	-	-	-	-
Totaal	246.928	-	-2.441	244.487

Vorderingen en overlopende activa (2)

(* € 1.000)	2016	2015
Pensioenpremies	121	-
Overige	30	31
Verzekeringmaatschappijen	-3	94
Stand per 31 december	148	125

Alle overige vorderingen hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

Bij de waardering van de vorderingen wordt rekening gehouden met het risico van oninbaarheid door hiervoor een voorziening in aftrek te brengen op het saldo van de uitstaande vorderingen.

Voor gelijksoortige posten met gelijksoortige risico's wordt gezamenlijk een schatting gemaakt van verliezen en risico's op balansdatum. Deze systematiek om de voorziening vast te stellen wordt gerekend tot de statische methode.

Overige activa (3)

(* € 1.000)	2016	2015
Liquide middelen	93	472
Stand per 31 december		

Onder de liquide middelen worden opgenomen die kasmiddelen en tegoeden op bankrekeningen, die onmiddellijk dan wel op korte termijn opeisbaar zijn.

Stichtingskapitaal en reserves (4)

Risicoreserve

(* € 1.000)	2016	2015
Stand per 1 januari	57.265	44.996
Resultaat boekjaar	3.538	12.269
Stand per 31 december	60.803	57.265

Het bestuur heeft besloten een risicoreserve te vormen ter grootte van het vereist eigen vermogen.

Algemene reserve

(* € 1.000)	2016	2015
Stand per 1 januari	-62.835	-46.191
Resultaat boekjaar	-11.762	-16.644
Stand per 31 december	-74.597	-62.835

Solvabiliteit

(* € 1.000)	2016	2015
Aanwezig eigen vermogen	-13.794	-5.570
Minimaal vereist eigen vermogen	10.504	9.715
Vereist eigen vermogen	60.803	57.265

Voor de berekening van het vereist eigen vermogen wordt gebruik gemaakt van een standaard model.

Dekkingsgraad, vermogenspositie en herstelplan

De dekkingsgraad is ultimo jaar als volgt:

	2016	2015
Actuele dekkingsgraad	94,6%	97,7%
Reële dekkingsgraad	72,8%	77,7%
Beleidsdekkingsgraad	88,8%	96,5%

De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de dekkingsgraden van de afgelopen 12 maanden.

Als de beleidsdekkingsgraad lager is dan de minimaal vereiste dekkingsgraad, bevindt het fonds zich in een situatie van dekkingstekort. Indien de beleidsdekkingsgraad lager is dan de vereiste dekkingsgraad, maar wel tenminste gelijk is aan de minimaal vereiste dekkingsgraad, bevindt het fonds zich in een situatie van reservetekort.

De solvabiliteit van het fonds is niet toereikend. Er is zowel sprake van een reservetekort als van een dekkingstekort.

Het verloop van de actuele dekkingsgraad kan als volgt worden gespecificeerd:

	2016 %	2015 %
Dekkingsgraad per 1 januari	97,7	99,5
Premie	-0,1	-0,4
Uitkeringen	-0,1	-
Toeslagverlening	-0,1	-
Verandering van de rentetermijnstructuur	-7,8	-4,9
Rendement op beleggingen	7,1	1,1
Overige oorzaken en kruiseffecten	-2,2	2,4
Dekkingsgraad per 31 december	94,6	97,7

Herstelplan

Vanwege het reservetekort geldt voor het fonds een herstelplan. Dit herstelplan is op 31 maart 2016 bij DNB ingediend en door DNB op 18 mei 2016 ongewijzigd goedgekeurd.

De belangrijkste maatregelen uit het herstelplan zijn:

- ✓ Geen toeslagverlening tot het minimaal vereist eigen vermogen is bereikt en beperkte toeslagverlening tot het vereist eigen vermogen is bereikt.
- ✓ Voor boekjaar 2016 wordt de feitelijke premie vastgesteld op basis van de actuariële koopsom behorend bij een 3,5% rekenrente. Voorheen was deze gebaseerd op

een rekenrente van 4,0%. De verdere methodiek waarmee de feitelijke premie wordt vastgesteld is ongewijzigd gebleven.

Een nadere toelichting op het herstelplan is opgenomen in de financiële paragraaf 3.9.

In 2016 heeft de dekkingsgraad zich ten opzichte van het herstelplan als volgt ontwikkeld.

	Werkelijk 2016 %	Herstelplan 2016 %
Dekkingsgraad per 1 januari	97,7	96,9
Premie	-0,1	-0,1
Uitkeringen	-0,1	-0,1
Verandering van de rentetermijnstructuur	-7,8	-
Rendement op beleggingen	7,1	4,1
Overige oorzaken en kruiseffecten	-2,1	-
Dekkingsgraad per 31 december	94,6	100,8

Het fonds is in 2016 achter blijven lopen op de verwachting uit het ingediende herstelplan. Met name de ontwikkeling van de rentetermijnstructuur heeft een negatieve invloed gehad op het herstelplan, het rendement op de beleggingen heeft daarentegen een positieve invloed gehad. Mede door voornoemde elementen is de uiteindelijke actuele dekkingsgraad ultimo 2016 uitgekomen op 94,6%. Dit is lager dan waar het oorspronkelijke herstelplan van uitging, namelijk een actuele dekkingsgraad ultimo 2016 van 100,8%.

Technische voorzieningen (5)

(* € 1.000)	2016	2015
Eigen beheer	257.810	238.935

Het mutatieoverzicht voor de voorziening voor pensioenverplichtingen is als volgt:

(* € 1.000)	2016	2015
Stand per 1 januari	238.935	230.774
Pensioenopbouw	3.716	3.579
Toeslagen/Pensioenkorting	-	-
Rentetoevoeging	-143	415
Ottrekking voor pensioenuitkeringen	-5.918	-5.532
Ottrekking voor pensioenuitvoeringskosten	-118	-111
Wijziging marktrente	21.217	11.888
Technisch resultaat	749	465
Mutaties	407	271
Wijziging kostenvoorziening	-	-2.237
Wijziging AG-tafel	607	-
Wijziging ervaringssterfte	-1.135	-
Toevoeging IBNR-voorziening	304	-
Correcties	-811	-577
Stand per 31 december	257.810	238.935

Voor een toelichting op de verschillende posten wordt verwezen naar de toelichting op de verschillende posten uit de staat van baten lasten.

De voorziening voor pensioenverplichtingen is naar categorieën van deelnemers als volgt samengesteld :

(* € 1.000)	2016		2015	
	Aantal	Voorziening	Aantal	Voorziening
Actieve deelnemers/ Arbeidsongeschikten	499	116.692	509	111.331
Pensioengerechtigden	492	101.384	484	97.450
Gewezen deelnemers	448	39.430	417	30.154
IBNR-voorziening	-	304	-	-
Stand per 31 december	1.439	257.810	1.410	238.935

De methode voor de berekening van de pensioenverplichtingen is zodanig toegepast dat er geen sprake is van een financieringsachterstand.

Naar hun aard hebben de technische voorzieningen in het algemeen een langlopend karakter.

Korte beschrijving van de pensioenregeling

De hoofdpensioenregeling kan worden gekenmerkt als een voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling met een pensioenleeftijd van 67 jaar. Jaarlijks wordt een aanspraak op ouderdomspensioen opgebouwd van 1,75% van de in dat jaar geldende pensioengrondslag. De pensioengrondslag is gelijk aan 12 maandsalarissen plus vakantietoeslag plus de ploegentoeslag onder aftrek van een franchise. De franchise wordt jaarlijks vastgesteld. Tevens bestaat er recht op partner- en wezenpensioen. Deelname aan de regeling is mogelijk voor alle werknemers met een arbeidsovereenkomst, met een minimum leeftijd van 20 jaar. Jaarlijks beslist het bestuur van het fonds de mate waarin de opgebouwde aanspraken worden geïndexeerd. Overeenkomstig artikel 10 van de Pensioenwet kwalificeert de pensioenregeling als een uitkeringsovereenkomst.

Toeslagverlening

Het Bestuur heeft in 2016 besloten om, gezien de financiële situatie van het fonds en het van kracht zijnde herstelplan, de pensioenaanspraken per 1 januari 2016 niet te verhogen.

Per 1 januari 2015 zijn de rechten van de actieven resp. inactieven eveneens niet verhoogd. Het pensioenfonds probeert ieder jaar uw pensioen/opgebouwde pensioen te verhogen met de prijsontwikkeling.

Inhaalindexaties kunnen worden toegekend in een situatie van reserveoverschot.

Niet verleende toeslagen t.o.v. prijsontwikkelingen hebben zich sinds 2012 als volgt voltrokken:

In %	2017	2016	2015	2014	2013	2012
Indexatie inactieven per 1 januari	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Consumentenprijsindex *	0,4	0,6	1,1	1,6	2,9	2,6
Verschil	-0,4	-0,6	-1,1	-1,6	-2,9	-2,6

* Dit wordt gemeten over de periode oktober n-2 tot oktober n-1.

Niet verleende toeslagen t.o.v. loonontwikkelingen hebben zich sinds 2012 als volgt voltrokken:

In %	2017	2016	2015	2014	2013	2012
Indexatie actieven per 1 januari	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Loonontwikkeling	-4,5	0,5	0,0	0,0	2,0	2,0
Verschil	4,5	-0,5	-	-	-2,0	-2,0

Overige schulden en overlopende passiva (6)

(* € 1.000)	2016	2015
Loonheffing	112	107
Derivaten	2.441	1.612
Pensioenpremie vooruitbetaald	-	144
Performance fee BlackRock	600	-
Stand per 31 december	3.153	1.863

Alle schulden hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar. Voor een toelichting op de valuta-afdekking door de derivaten wordt verwezen naar de toelichting op de beleggingen.

4.5.7 Risicobeheer en derivaten

Solvabiliteitsrisico

Het fonds wordt bij het beheer van de pensioenverplichtingen en de financiering daarvan geconfronteerd met risico's. De belangrijkste doelstelling van het fonds is het nakomen van de pensioentoezeggingen.

Het belangrijkste risico voor het fonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het fonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten zowel op basis van algemeen geldende normen als ook naar de specifieke normen welke door de toezichthouder worden opgelegd. Indien de solvabiliteit van het fonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat het fonds de premie voor de onderneming en deelnemers moet verhogen en het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor een eventuele toeslagverlening op de opgebouwde pensioenrechten. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het fonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten moet verminderen.

De aanwezige dekkingsgraad heeft zich als volgt ontwikkeld:

(* € 1.000)	Vermogen	T. Voorziening	Dekkings- graad
Stand per 1 januari	233.365	238.935	97,7%
Toename of afname	10.651	18.875	
Stand per 31 december	244.016	257.810	94,6%

Het tekort op FTK-grondslagen is als volgt:

(* € 1.000)	2016		2015
Voorziening pensioenverplichtingen	257.810	a	238.935
Buffers:			
S1 Renterisico	12.828		15.482
S2 Risico zakelijke waarden	47.742		44.430
S3 Valutarisico	-		-
S4 Grondstoffenrisico	-		-
S5 Kredietrisico	9.741		6.615
S6 Verzekeringstechnisch risico	7.769		7.271
S10 Actief beheer risico	6.557		6.546
Correlatie-effect	-23.834		-23.079
Totaal S (vereiste buffers)	60.803	b	57.265
Vereist vermogen	318.613	a + b	296.200
Aanwezig vermogen	244.016		233.365
Tekort	-74.597		-62.835

Bij de berekening van de buffers past het pensioenfonds de standaardmethode toe. Voor de samenstelling van de beleggingen wordt uitgegaan van de strategische asset mix.

Beleid en risicobeheer

Het bestuur beschikt over een aantal beleidsinstrumenten ten behoeve van het beheersen van deze risico's. Deze beleidsinstrumenten betreffen:

- ✓ Beleggingsbeleid;
- ✓ Premiebeleid;
- ✓ Herverzekeringsbeleid;
- ✓ Toeslagbeleid.

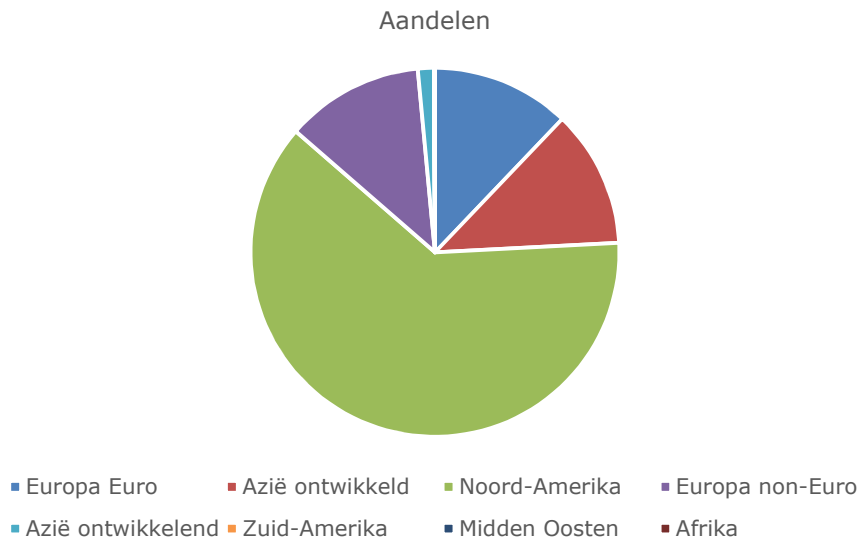
De keuze en toepassing van beleidsinstrumenten vindt plaats na uitvoerige analyses ten aanzien van te verwachten ontwikkelingen van de verplichtingen en de financiële markten. Daarbij wordt onder meer gebruikgemaakt van ALM-studies. Een ALM-studie is een analyse van de structuur van de pensioenverplichtingen en van verschillende beleggingsstrategieën en de ontwikkeling daarvan in diverse economische scenario's.

De uitkomsten van deze analyses vinden hun weerslag in periodiek door het bestuur vast te stellen beleggingsrichtlijnen als basis voor het uit te voeren beleggingsbeleid. De beleggingsrichtlijnen geven normen en limieten aan waarbinnen de uitvoering van het beleggingsbeleid moet plaatsvinden. Ze zijn gericht op het beheersen van de volgende belangrijkste (beleggings)risico's. Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt geen gebruik gemaakt van derivaten.

Marktrisico

Marktrisico omvat de mogelijkheden voor winst of verlies en omvat het prijs(koers)risico, valutarisico en het renterisico. De strategie van het fonds met betrekking tot het beleggingsrisico wordt bepaald door de beleggingsdoelstellingen. Het marktrisico wordt op regelmatige basis beheerst door het dagelijks bestuur in overeenstemming met de aanwezige beleidskaders en richtlijnen. De overall-marktposities worden periodiek gerapporteerd aan het bestuur.

Verdeling naar regio

Prijrisico

Prijrisico is het risico van waardewijzigingen door de ontwikkeling van marktprijzen, die wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren. Omdat alle beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde waarbij waardewijzigingen onmiddellijk in het saldo van baten en lasten worden verwerkt, zijn alle wijzigingen in marktomstandigheden direct zichtbaar in het beleggingsresultaat. Het prijrisico kan worden gemitigeerd door diversificatie. In aanvulling hierop kan het prijrisico worden gehedged door het gebruik van afgeleide financiële instrumenten (derivaten), zoals opties en futures. Het Bestuur maakte in 2016 en 2015 geen gebruik van dergelijke afgeleide instrumenten.

Risico zakelijke waarden

Zakelijke waarden risico is het risico dat de waarde van de zakelijke waarden (voornamelijk aandelen, beursgenoteerd indirect vastgoed en converteerbare obligaties) verandert door veranderingen in de marktprijzen voor deze waarden. Het structurele marktrisico wordt beheerst binnen het ALM-proces.

Daarin wordt een zodanige beleggingsmix vastgesteld dat het marktrisico acceptabel is. De feitelijke beleggingsmix mag binnen vastgestelde bandbreedtes afwijken van de ALM-beleggingsmix.

Actief beheer risico

Het actief beheer risico als onderdeel van het vereist eigen vermogen heeft betrekking op de ruimte om bij de uitvoering van het beleggingsbeleid af te wijken van de strategisch nagestreefde portefeuille. De mate van actief beheer wordt doorgaans bepaald aan de hand van de tracking error ten opzichte van de voor de (deel) portefeuille vastgelegde benchmark.

Valutarisico

Alle valutarisico's zijn door middel van valutatermijncontracten volledig afgedekt. Verderop in dit verslag vindt u nadere informatie hierover.

Renterisico

Het renterisico is het risico dat de waarden van de portefeuille vastrentende waarden en de pensioenverplichtingen verandert als gevolg van ongunstige veranderingen in de marktrente. De rentegevoeligheid kan worden gemeten door middel van de duration. De duration is de (met de contante waarde van de kasstromen) gewogen gemiddelde resterende looptijd in jaren.

(* € 1.000)	2016	2015
Duration vastrentende waarden (staatsleningen en hypotheek)	6,7	6,4
Duration van de pensioenverplichtingen	17,6	17,3

Op balansdatum is de duration van de beleggingen aanzienlijk korter dan de duration van de verplichtingen. Er is derhalve sprake van een zogenaamde "duration-mismatch". Dit betekent dat bij een rentestijging de waarde van beleggingen minder snel daalt dan de waarde van de verplichtingen (bij toepassing van de actuele marktrentestructuur) daalt, de dekkingsgraad zal stijgen. Bij een rentedaling zal de waarde van de beleggingen minder snel stijgen dan de waarde van de verplichtingen, waardoor de dekkingsgraad daalt.

Gevoeligheid

De buffer voor het renterisico moet een voorgeschreven daling van de rentetermijnstructuur kunnen opvangen. Deze daling komt overeen met een stijging van de technische voorzieningen van 14.549.

Daartegenover mag echter rekening gehouden worden met een daling van de actuele rente van de obligaties. Deze daling leidt tot een stijging van de obligaties met 1.721. De stijging van de technische voorzieningen overtreft de stijging van de obligaties met 12.828. De benodigde buffer voor het renterisico bedraagt diensgevolge 12.828.

Kredietrisico

Het kredietrisico, dat wordt gelopen met betrekking tot de financiële instrumenten, bestaat uit het mogelijke verlies dat zal ontstaan wanneer de tegenpartij in gebreke blijft haar contractuele verplichtingen na te komen. Dit risico wordt in beginsel beperkt door te beleggen in obligaties en leningen op schuldbekentenis, en door gebruik te maken van kredietlimieten per bedrijfstak en per tegenpartij.

Ten aanzien van de kredietwaardigheid van de debiteuren van de vastrentende portefeuille kan het volgende overzicht worden gegeven. Hierbij is gebruik gemaakt van het doorkijkprincipe:

(* € 1.000)	2016	2015
AAA	31.784	35.117
AA	38.273	37.326
A	10.021	11.694
BBB	41.941	34.661
Lager dan BBB	-	43
Geen rating (voornamelijk liquiditeiten)	115	479
	122.134	119.320

Herverzekeringsovereenkomsten worden alleen aangegaan met onder toezicht staande Nederlandse verzekeraars of internationale herverzekeraars met een rating van tenminste A.

Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het fonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Waar de overige risicomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico kan worden beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities. Er moet eveneens rekening worden gehouden met de directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten zoals premies.

Inzake het liquiditeitsrisico kan het volgende worden gemeld:

- ✓ Ultimo 2016 zijn er voldoende beleggingen, die onmiddellijk zonder waardeverlies te gelde kunnen worden gemaakt om eventuele onvoorziene uitstroom van geldmiddelen te financieren.

Verzekeringstechnische risico's (actuariële risico's)

De belangrijkste actuariële risico's zijn de risico's van langlevens, overlijden en arbeidsongeschiktheid.

Het langlevensrisico vormt voor het Fonds het grootste verzekeringstechnische risico. Onder langlevensrisico wordt verstaan het risico dat deelnemers, gemiddeld genomen, langer blijven leven dan werd aangenomen bij de waardering van de Technische voorzieningen. De Technische voorzieningen bieden in dat geval onvoldoende dekking voor de toekomstige pensioenuitkeringen. Er wordt rekening gehouden met de voorzienbare trend in de overlevingskansen door gebruik te maken van de meest recente prognoses van het Actuarieel Genootschap.

Het overlijdensrisico betekent dat het fonds in geval van overlijden mogelijk een nabestaandenpensioen moet toekennen waarvoor door het fonds nog geen voldoende voorzieningen zijn getroffen. Dit risico kan worden uitgedrukt in risicokapitalen.

Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het fonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij invaliditeit en het toekennen van een arbeidsongeschiktheidspensioen ("schadereserve"). Voor dit risico wordt jaarlijks een risicopremie in rekening gebracht. Het verschil tussen de risicopremie en de werkelijke kosten wordt verwerkt via het resultaat. De actuariële uitgangspunten voor de risicopremie worden periodiek herzien.

Het fonds heeft arbeidsongeschiktheids- en overlijdensrisico op risicobasis herverzekerd bij een externe, onder toezicht van DNB staande verzekeringsmaatschappij. De herverzekeringsovereenkomsten expireren eind 2017. Het betreft hier een stoploss verzekering.

Toeslagrisico (actuariële risico's)

Het Pensioenfonds heeft in haar fondsdocumenten het navolgende opgenomen over aanpassingen:

1. Op de pensioenrechten en pensioenaanspraken wordt jaarlijks toeslag verleend van maximaal:
 - a. de procentuele ontwikkeling van het door het Centraal Bureau voor de Statistiek vastgestelde consumentenprijsindexcijfer, reeks CPI-alle huishoudens, zoals deze zich gedurende de 12 maanden gelegen vóór de maand september van het voorafgaande jaar heeft voorgedaan met betrekking tot de ingegane pensioenen, de premievrije

pensioenaanspraken als bedoeld in artikel 13 en de aanspraken op bijzonder partnerpensioen en verevend ouderdompensioen als bedoeld in artikel 11;

- b. de voor de werkgever geldende loonontwikkeling, dan wel hetgeen in de CAO ten aanzien van de hoogte van de toeslagen anders is bepaald, met betrekking tot de opgebouwde pensioenaanspraken van de deelnemers en de ingevolge artikel 12 lid 1 tot en met 3 verworven aanspraken.
2. De mate van toeslagverlening wordt jaarlijks door het bestuur vastgesteld en is afhankelijk van de financiële positie van het pensioenfonds. Er bestaat geen recht op toeslagen.
3. Voor deze voorwaardelijke toeslagverlening is geen reserve gevormd en wordt geen premie betaald. De toeslagverlening wordt uit beleggingsrendement gefinancierd.
4. Het bestuur kan beslissen om in enig jaar gemiste toeslagen in voorgaande jaren in te halen, dan wel doorgevoerde kortingen te herstellen.
5. Het bestuur behoudt zich het recht voor om het toeslagenbeleid als vastgelegd in dit artikel volgens de bepalingen uit de statuten aan te passen. Toekomstige wijzigingen in dit artikel zijn verbindend voor alle deelnemers, gewezen deelnemers, gepensioneerden, pensioengerechtigden en gewezen partners van het fonds.

Concentratierisico

Grote posten zijn aan te duiden als een vorm van concentratierisico. Om te bepalen welke posten hieronder vallen moeten per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur worden gesommeerd. Als grote post wordt aangemerkt elke post die meer dan 2% van het balanstotaal uitmaakt.

Dit betreft per 31 december 2016 de volgende posten:

(* € 1.000)	2016	2015
Europa Euro	127.344	124.776
Azië ontwikkeld	15.278	15.557
Noord-Amerika	81.152	72.723
Europa non-Euro	20.383	18.126

Het zogenaamde doorkijkprincipe is in deze tabel toegepast.

In het algemeen geldt dat concentratierisico kan optreden als een adequate spreiding van activa en passiva ontbreekt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie van de portefeuille in regio's, economische sectoren of tegenpartijen. Een portefeuille van leningen die

sterk sectorgebonden is, kan door deze sectorconcentratie een verhoogd risico lopen. Indien aandelen in dezelfde sector worden aangehouden is sprake van een cumulatief concentratierisico.

Operationele en uitbestedingsrisico's

Het risico samenhangend met ondoelmatige of onvoldoende doeltreffende procesinrichting dan wel procesuitvoering. Hieronder wordt onder andere verstaan het risico van onvoldoende doelmatige en/of onvoldoende doeltreffende processen op het gebied van pensioenadministratie, het risico samenhangend met de vraag hoe cruciaal juiste, tijdige en volledige informatievoorziening is voor het adequaat sturen en beheersen van de geïdentificeerde risico's en ter ondersteuning van adequate managementbeslissingen. Dit risico, alsmede de risico's omtrent uitbesteding en IT omgeving, worden onder meer gemitigeerd door adequate uitbestedingscontracten met externe dienstverleners en de rapportages (zoals ISAE3402) die door deze partijen worden verstrekt.

Systeemrisico

Systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert, waardoor beleggingen van het fonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het fonds niet beheersbaar.

Specifiek financiële instrumenten

Voor de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt tevens gebruikgemaakt van financiële derivaten. Als hoofdregel geldt, dat derivaten uitsluitend worden gebruikt voor zover dit passend is binnen het algemene beleggingsbeleid. De portefeuillestructuur en het risicoprofiel, berekend inclusief de economische effecten van derivaten, dienen zich binnen de door het bestuur vastgestelde grenzen (limieten) te bevinden.

Het fonds gebruikt derivaten hoofdzakelijk om de hiervoor vermelde vormen van marktrisico zo veel mogelijk af te dekken. Een van de belangrijkste risico's bij derivaten is het kredietrisico.

Dit is het risico dat tegenpartijen niet aan hun betalingsverplichtingen kunnen voldoen.

Dit risico wordt beperkt door alleen transacties aan te gaan met te goeder naam en faam bekend staande partijen. Bovendien geldt dat zoveel mogelijk wordt gewerkt met onderpand.

Voornamelijk wordt gebruik gemaakt van valutatermijncontracten: dit zijn met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het verkopen van een valuta en de aankoop van een andere valuta, tegen een vooraf vastgestelde prijs en op een vooraf vastgestelde datum. Door middel van valutatermijncontracten worden de valutarisico's afgedekt.

Per 31 december 2016 liepen de volgende valutatermijncontracten:

(* € 1.000)	Afkorting	Afloopdatum	Bedrag
Australische dollar	AUD	07-02-2017	62
Deense Kroon	DKK	07-02-2017	-
Engelse pond	GBP	07-02-2017	-393
Hongkong dollar	HKD	07-02-2017	-58
Israëlische sheqel	ILS	07-02-2017	-8
Japanse yen	JPY	07-02-2017	842
Noorse Kroon	NOK	07-02-2017	1
Nieuw Zeelandse dollar	NZD	07-02-2017	-1
Singapore dollar	SGD	07-02-2017	1
US dollar	USD	07-02-2017	-2.827
Zweedse kroon	SEK	07-02-2017	-18
Zwitserse frank	CHF	07-02-2017	-42
Stand per 31 december			-2.441

Het betreffen valutatermijntransacties ten opzichte van de Euro. De gemiddelde looptijd bedraagt minder dan een kwartaal.

4.5.8 Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen

Er is geen sprake van niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen.

4.5.9 Verbonden partijen

Identiteit van verbonden partijen

Er is sprake van een relatie tussen de verbonden partijen tussen het fonds en de sponsor, de aangesloten ondernemingen en hun bestuurders.

Transacties met bestuurders

Er is geen sprake van een beloning voor bestuursleden die in dienst zijn bij de werkgever. Andere bestuursleden ontvangen een passende beloning. Er zijn geen leningen verstrekt aan bestuurders noch is er sprake van vorderingen op (voormalige) bestuurders.

Overige transacties met verbonden partijen

Inzake de uitvoeringsovereenkomst tussen fonds en sponsor met betrekking tot de financiering van de aanspraken en de uitvoering van de regeling is het volgende relevant:

- ✓ De Werkgever is verplicht deelnemers bij de Stichting aan te melden en bij uitdiensttreding af te melden en de voor uitvoering benodigde gegevens en mutaties in deze gegevens aan de Stichting te leveren.

- ✓ De Werkgever verzoekt aan de aspirant deelnemer de hiervoor genoemde gegevens bij de Stichting in te leveren. Mutaties in het deelnemersbestand worden door de Werkgever periodiek aan de Stichting doorgegeven.
- ✓ De Werkgever informeert de Stichting binnen 10 dagen over een wijziging van de pensioenovereenkomst. De informatie dient schriftelijk te worden verstrekt en een volledige opsomming te bevatten van de overeengekomen wijzigingen.

4.5.10 Toelichting op de staat van baten en lasten

Premiebijdragen van werkgever (7)

(* € 1.000)	2016	2015
Werkgever	3.630	2.906

De totale bijdrage is gelijk aan de actuariel benodigde koopsom voor één jaar pensioenopbouw (de comingservice) en 50% van de aan de actieven toegekende toeslag. Daarbij worden de grondslagen van het fonds gehanteerd, een rekenrente van 4% en benodigde opslagen toegepast. De totale bijdrage is door het bestuur – gehoord de actuaris van het pensioenfonds – getoetst op adequaatheid.

Kostendekkende premie

(* € 1.000)	2016	2015
Zuiver kostendekkende premie	4.977	4.717
Gedempte kostendekkende premie	3.072	2.449
Ontvangen pensioenpremie	3.630	2.906

De door het pensioenfonds ontvangen pensioenpremie van 3.630 is hoger dan de conform de actuariële en bedrijfstechnische nota (abtn) vastgestelde gedempte premie. Hiermee wordt voldaan aan de in de Pensioenwet beschreven vereisten. De ontvangen premie voldoet aan de wettelijke eisen qua kostendekkendheid.

Samenstelling zuiver kostendeekkende premie:

(* € 1.000)	
1. Actuarieel benodigde koopsom voor pensioenopbouw en risicodekking tijdens het boekjaar in verband met de aangroei van pensioenverplichtingen	4.014
2. Opslag voor het bij de aangroei van pensioenverplichtingen behorende vereist eigen vermogen	963
3. Opslag voor de bij de aangroei van de pensioenverplichtingen behorende uitvoeringskosten	-
4. Actuarieel benodigde premie met betrekking tot de voorwaardelijke onderdelen van de pensioenregeling (met inachtneming van de geformuleerde ambitie en de afgesproken wijze van financieren)	-
5. Kostendeekkende premie = 1 + 2 + 3 + 4	4.977

Gedempte kostendeekkende premie:

(* € 1.000)	
1. Actuarieel benodigde koopsom voor pensioenopbouw en risicodekking tijdens het boekjaar in verband met de aangroei van pensioenverplichtingen	2.112
2. Opslag voor het bij de aangroei van pensioenverplichtingen behorende vereist eigen vermogen (met inachtneming van de geformuleerde ambitie en de afgesproken wijze van financieren)	507
3. Opslag voor de bij de aangroei van de pensioenverplichtingen behorende uitvoeringskosten	-
4. Actuarieel benodigde premie met betrekking tot de voorwaardelijke onderdelen van de pensioenregeling (met inachtneming van de geformuleerde ambitie en de afgesproken wijze van financieren)	453
5. Kostendeekkende premie = 1 + 2 + 3 + 4	3.072

Feitelijke premie

(* € 1.000)	
1. Actuarieel benodigde koopsom	
- Actuariële inkoop	2.477
- Koopsom overlijdensrisico	143
- Opslag premievrijstelling	155
Totaal	2.775
2. Opslag voor het bij de aangroei van pensioenverplichtingen behorende vereist eigen vermogen (met inachtneming van de geformuleerde ambitie en de afgesproken wijze van financieren)	666
3. Opslag voor de bij de aangroei van de pensioenverplichtingen behorende uitvoeringskosten	-
4. Actuarieel benodigde premie met betrekking tot de voorwaardelijke onderdelen van de pensioenregeling (met inachtneming van de geformuleerde ambitie en de afgesproken wijze van financieren)	189
5. Feitelijke premie = 1 + 2 + 3 + 4	3.630

Beleggingsresultaten risico pensioenfonds (8)

(* € 1.000)	2016	2015
Waarderingsverschillen aandelen	12.780	16.783
Waarderingsverschillen vastrentende waarden	3.989	1.168
Waarderingsverschillen hedgecontracten	-3.190	-11.243
Kosten vermogensbeheer	-601	-
	12.978	6.708

De kosten van de vermogensbeheerder worden door de werkgever gedragen, met uitzondering van de performance fee.

Pensioenuitkeringen (9)

(* € 1.000)	2016	2015
Ongehuwdenpensioen	-56	-54
Ouderdompensioen	-4.668	-4.449
Partnerpensioen	-1.013	-924
Arbeidsongeschiktheidspensioen	-55	-70
Afkopen	-10	-3
Wezenpensioen	-26	-28
	-5.828	-5.528

Pensioenuitvoeringskosten (10)

(* € 1.000)	2016	2015
Overige kosten	-3	-1
Toezichthouders	-23	-18
	-26	-19

De overige pensioenuitvoeringskosten worden door de werkgever gedragen. Deze bedragen voor de pensioenuitvoering 299 (2015: 278) en voor het vermogensbeheer 299 (2015: 1.016). Totaal is door de werkgever dus 598 betaald.

Aantal personeelsleden

Bij het fonds zijn geen werknemers in dienst.

Bezoldiging bestuurders

Er is geen sprake van een beloning voor bestuursleden die in dienst zijn bij de werkgever. Andere bestuursleden ontvangen een passende beloning.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder het hoofd wijziging marktrente.

Wijziging overige actuariële uitgangspunten

Jaarlijks worden de actuariële grondslagen en/of methoden beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien van sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen voor de gehele bevolking als voor de populatie van het fonds. De vaststelling van de toereikend van de voorziening voor pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur van het fonds. Het effect van deze wijzigingen wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor rekening van het pensioenfonds (11)

(* € 1.000)	2016	2015
Toename		
- Benodigde interest	-143	415
- Benodigd voor pensioenopbouw	3.716	3.579
Afname		
- Vrijval excassokosten	-118	-111
- Uitkeringen	-5.907	-5.532
- Uitgaande waardeoverdrachten	-	-22
Wijziging		
- Wijziging marktrente	21.217	10.155
- Vervallen driemaandsmiddeling	-	-2.712
- Wijziging UFR-methodiek	-	4.445
- Correcties/overige mutaties	-415	-284
- Technisch resultaat	749	465
- Toevoeging IBNR-voorziening	304	-
- Wijziging actuariële grondslagen	-528	-2.237
	18.875	8.161

Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuariële berekende waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en partnerpensioen. Verder is hierin begrepen het effect van de individuele salarisontwikkeling.

Toeslagen

Het pensioenfonds heeft in de fondsdocumenten het volgende opgenomen over toeslagen:

1. Op de pensioenrechten en pensioenaanspraken wordt jaarlijks toeslag verleend van maximaal:
 - a. de procentuele ontwikkeling van het door het Centraal Bureau voor de Statistiek vastgestelde consumentenprijsindexcijfer, reeks CPI-alle huishoudens, zoals deze zich gedurende de 12 maanden gelegen vóór de maand september van het voorafgaande jaar heeft voorgedaan met betrekking tot de ingegane pensioenen, de premievrije pensioenaanspraken als bedoeld in artikel 13 en de aanspraken op bijzonder partnerpensioen en verevend ouderdompensioen als bedoeld in artikel 11;
 - b. de voor de werkgever geldende loonontwikkeling, dan wel hetgeen in de CAO ten aanzien van de hoogte van de toeslagen anders is bepaald, met betrekking tot de opgebouwde pensioenaanspraken van de deelnemers en de ingevolge artikel 12 lid 1 tot en met 3 verworven aanspraken.
2. Het bestuur beslist evenwel jaarlijks in hoeverre pensioenrechten en pensioenaanspraken worden aangepast.
3. Voor deze voorwaardelijke toeslagverlening is geen reserve gevormd en wordt geen premie betaald. De toeslagverlening wordt uit beleggingsrendement gefinancierd.
4. Het bestuur behoudt zich het recht voor om het toeslagenbeleid als vastgelegd in dit artikel volgens de bepalingen uit de statuten aan te passen. Toekomstige wijzigingen in dit artikel zijn verbindend voor alle deelnemers, gewezen deelnemers, gepensioneerden, pensioengerechtigden en gewezen partners van het fonds.

De opgebouwde pensioenrechten van de actieve deelnemers zijn zowel per 1 januari 2015 als per 1 januari 2016 niet aangepast. De rechten van de inactieve deelnemers zijn eveneens niet aangepast.

Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen

De pensioenverplichtingen zijn opgerent tegen de rentetermijnstructuur van de actuele marktrente per 31 december zoals gepubliceerd door DNB. Voor 2016 is dit gemiddeld 1,27% (2015: 1,64%).

Onttrekking uit voorziening pensioenverplichtingen voor pensioenuitkeringen

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen van de verslagperiode.

Onttrekking uit voorziening pensioenverplichtingen voor pensioenuitvoeringskosten

Toekomstige pensioenuitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de kosten van de verslagperiode.

Saldo overdracht van rechten (12)

(* € 1.000)	2016	2015
Uitgaande waardeoverdrachten	-	-16
	-	-16

Overige lasten (13)

(* € 1.000)	2016	2015
Premie herverzekering	-24	-22
Uitkering uit hoofde van herverzekering	-79	-243
	-103	-265

De gedeeltelijk in herverzekering gegeven risico's zijn de risico's van overlijden met betrekking tot het partner- en wezenpensioen, de verzekering van het risicokapitaal en de risico's van arbeidsongeschiktheid met betrekking tot de premievrijstelling. De aan de herverzekeraar verschuldigde premie komt ten laste van het fonds.

Het betreft hier een stoplossverzekering met lage premies zonder winstdeling.

4.5.11 Belastingen

De activiteiten van het fonds zijn vrijgesteld van belastingheffing in het kader van de vennootschapsbelasting.

4.5.12 Statutaire regeling omtrent de bestemming van het saldo van baten en lasten

Ten aanzien van de bestemming van het saldo van baten en lasten is geen bepaling opgenomen in de statuten van het fonds. De bestemming is nader uitgewerkt in de ABTN.

Het voorstel is opgenomen in hoofdstuk 4.3.

4.5.13 Verwachte wijzigingen in het komend jaar

In het verslagjaar 2017 zullen geen wijzigingen in de pensioenregeling doorgevoerd anders dan het fiscaal maximale pensioengevende salaris en het franchise bedrag. Deze wijziging heeft geen gevolgen voor de cijfers 2016.

Hoogezand, 30 mei 2017

Stichting Pensioenfonds NEG Nederland

Ir. G.J. Burger (voorzitter)

H. Jongejan (secretaris)

Drs. P.C. van den Berg

Ing. F.K. van Heuvelen

Mevrouw drs. F.J. Huisman

Ir. P.J.C. Schimmel

5 OVERIGE GEGEVENS

5.1 Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds NEG Nederland te Westerbroek is aan Triple A – Risk Finance Certification B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2016.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds NEG Nederland, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds. Dit geldt tevens voor andere actuarissen en deskundigen die werkzaam zijn bij Triple A – Risk Finance Certification B.V.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op €1.195.000. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 36.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendeekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-personregel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld. Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikelen 131, 132 en 133. Met betrekking tot artikel 135 beveel ik het bestuur aan gedurende 2017 gevolg te geven aan het definiëren van de kortetermijnrisicohouding en deze op te nemen in de beleidsdocumenten.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is voor het tweede jaar lager dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds NEG Nederland is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening slecht, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het minimaal vereist eigen vermogen.

Amsterdam, 30 mei 2017

drs. R.E.V. Meijer AAG CERA
verbonden aan Triple A – Risk Finance Certification B.V.

5.2 Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan het bestuur van Stichting Pensioenfonds NEG Nederland

VERKLARING OVER DE JAARREKENING 2016

ONS OORDEEL

Wij hebben de jaarrekening 2016 van Stichting Pensioenfonds NEG Nederland (hierna ook: "het pensioenfonds") te Hoogezand gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds NEG Nederland op 31 december 2016 en van de staat van baten en lasten over 2016 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

De jaarrekening bestaat uit:

1. de balans per 31 december 2016;
2. de staat van baten en lasten over 2016; en
3. de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

DE BASIS VOOR ONS OORDEEL

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds NEG Nederland zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

MATERIALITEIT

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Op basis van onze professionele oordeelsvorming hebben wij de materialiteit voor de jaarrekening als geheel bepaald op € 1.220.000. De materialiteit is vastgesteld op basis van een percentage van 0,5% van het pensioenvermogen. Wij hebben voor deze grondslag gekozen gelet op het feit deze bepalend is voor de omvang van de verplichtingen van het fonds aan de deelnemers. Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn. Wij zijn met de audit commissie overeengekomen dat wij aan het bestuur tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven een bedrag van € 61.000 rapporteren, alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

DE KERNPUNTEN VAN ONZE CONTROLE

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met het bestuur gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

Beschrijving kernpunt	Samenvatting uitgevoerde werkzaamheden
<p>Waardering van (niet-beursgenoteerde) beleggingen</p> <p>De beleggingen zijn een significante post op de balans van het pensioenfonds en bestaan uitsluitend uit beleggingen in niet-beursgenoteerde beleggingsfondsen.</p> <p>In de toelichting op de jaarrekening geeft het pensioenfonds de gehanteerde waarderinggrondslagen weer. In de toelichting op de balans per 31 december 2016 zijn de gehanteerde waarderingmethoden en belangrijke veronderstellingen voor waardering van de beleggingen uiteengezet.</p> <p>De beoordeling van de reële waarde van deze beleggingen is significant voor onze controle.</p>	<p>Onze controlewerkzaamheden omvatten onder andere het:</p> <ul style="list-style-type: none"> • beoordelen van de monitoring door het bestuur van de uitvoering van het beleggingsbeleid door de vermogensbeheerder; • beoordelen van de waarderinggrondslagen en de bij de toepassing daarvan gemaakte aannames en schattingen, gegeven de van toepassing zijnde verslaggevingsregels. • beoordelen van de juiste waardering van de beleggingen door deze te confirmeren met externe prijsinformatie; • vaststellen dat de toelichtingen met betrekking tot de beleggingen in overeenstemming met de verslaggevingsregels in de jaarrekening zijn opgenomen.

Beschrijving kernpunt	Samenvatting uitgevoerde werkzaamheden
<p>Waardering van de technische voorzieningen</p> <p>De technische voorzieningen, waaronder de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds, zijn gevormd ter dekking van de belangrijkste verplichtingen van het pensioenfonds.</p> <p>In de toelichting op de jaarrekening geeft het pensioenfonds de gehanteerde waarderingsgrondslagen weer.</p>	<p>Bij de controle van de adequate waardering, waaronder de toereikendheid van deze voorziening, hebben wij gebruik gemaakt van de uitkomsten van de werkzaamheden van de certificerend actuaris. Om dit te kunnen doen hebben wij onder andere instructies gegeven aan de certificerend actuaris en zijn de bevindingen en het certificeringsrapport door ons met hem besproken.</p> <p>Door ons is tevens nagegaan of:</p> <ul style="list-style-type: none"> • de administratieve basisgegevens van deelnemers, slapers en pensioengerechtigden, die door de certificerend actuaris worden gehanteerd bij het certificeren van de actuariële berekening van de technische voorziening voor pensioenverplichtingen, in alle van materieel zijnde aspecten juist, volledig en in overeenstemming met de pensioenregelingen door de uitvoeringsorganisatie zijn opgesteld; • de toegepaste methodiek ter bepaling van de voorziening aanvaardbaar is, gegeven de karakteristieken van de verzekerde risico's; • de door het bestuur gebruikte aannames en schattingen in overeenstemming zijn met de gekozen actuariële grondslagen, voldoende zijn onderbouwd en juist zijn toegepast; • de interne beheersing met betrekking tot de volledigheid van de aangesloten werkgevers en deelnemers is geborgd; • de interne beheersing met betrekking tot mutatieverwerking in de pensioenadministratie is geborgd.

VERKLARING OVER DE IN HET JAARVERSLAG OPGENOMEN ANDERE INFORMATIE

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit het bestuursverslag en de overige gegevens.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze

controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

BESCHRIJVING VAN VERANTWOORDELIJKHEDEN MET BETREKKING TOT DE JAARREKENING

VERANTWOORDELIJKHEDEN VAN HET BESTUUR MET BETREKKING TOT DE JAARREKENING

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW). In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of het pensioenfonds in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemde verslaggevingsstelsels moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om het pensioenfonds te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is.

Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of het pensioenfonds haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

ONZE VERANTWOORDELIJKHEDEN VOOR DE CONTROLE VAN DE JAARREKENING

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de entiteit;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door de beheerder en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de onderneming haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een onderneming haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen;
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Rotterdam, 9 juni 2017

MAZARS PAARDEKOOPER HOFFMAN ACCOUNTANTS N.V.

drs. C.A. Harteveld RA